

60'LI YILLARDA TÜRKİYE'YE 'PLANLAMADAN' BAKIŞ

A VIEW TO TURKEY IN 60'S WITH THE PERSPECTIVE OF PLANNING

Doç. Dr. R. Funda BARBAROS, Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi İktisat Bölümü, funda.barbaros@ege.edu.tr

İsmail Doğa KARATEPE, İzmir Ekonomi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Ekonomi Bölümü, ismail.karatepe@ieu.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmada, "planlama ve planlı kalkınma" paradigması bağlamında Türkiye'nin 60'lı yıllarda dünya sistemine eklemlenme çabaları ele alınmıştır. Dünya sistemindeki planlama anlayışı incelenmiş, Türkiye deneyiminin kendine özgü niteliği ise; hazırlık süreci, kadro oluşturulması, politik müdahaleler, uluslararası kuruluşların etkisi vb. açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın amacı, planlama anlayışının arka planına dair bir bakış açısı oluşturmaktır. Arka plan; incelenen dönemde devletin politika üretme kapasitesinin ve devlet- sınıf ilişkisinin niteliğine ilişkin bazı gözlemler yapma olanağını sunmaktadır. Elde edilen sonuçlar, Türkiye'nin 60'lı yıllarda izlediği iktisadi kalkınma stratejisini, 'devletin örgütlenme modeli' kapsamında değerlendirme olanağı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye ekonomisi, planlama, planlı kalkınma

ABSTRACT

This study, in general, attempts to deal with the effort of Turkey in order to articulate to the world system throughout 1960's with regard to 'planning and planned development' paradigm. The conception of the planning in the world is examined and as a distinctive case Turkey is considered in terms of preparation period, listing of permanent staff, political interventions, influence of the international organizations etc. The aim of this study is mainly constitute a perspective on the background of the comprehension of the planning. This background enables to make observations on the capacity of the state to produce policies during related period and characteristic of the relation between state and class. The results of this research also enable to evaluate Turkey's

economic development strategy during 60's within the context of 'organizational model of the state'.

Key Words: Turkish economy, planning, planned development

1. GİRİŞ*

Dünya ekonomisinde II. Dünya savaşı sonrasında oluşan ve 1990'lara kadar devam eden iki kutuplu dünya düzeninde, kapitalist sistem içinde kalan ülkeler "Keynesgil Refah Devleti" politikalarını 1973 petrol krizine kadar başarı ile uygulamıştır. Kapitalizmin "altın çağı" olarak adlandırılan bu dönemde, uluslararası ekonomi Bretton-Woods sistemi ile yönetilmiş ve bu çerçevede az gelişmiş ülkelere önerilen kalkınma paradigması "planlı kalkınma" ekseninde ele alınmıştır. Uluslararası iktisadi kuruluşlar aracılığıyla az gelişmiş ülkelere fon aktarımı için, o ülkelerin iktisadi planlama sürecine geçişi bir ön koşul olarak benimsenmiştir. Dünya konjonktüründeki eğilimlere uygun olarak, Türkiye de dünya kapitalizmine eklemlenme biçimini "planlı kalkınma" modeline oturtmuştur. Başta Dünya Bankası ve IMF olmak üzere pek çok uluslararası iktisadi kuruluşun, Türkiye'ye yönelik dış yardım, kredi, proje desteği vb. konulardaki talepleri ile Türkiye'nin 1950'li yıllarını belirleyen DP iktidarının uyguladığı liberal politikalar yerine Keynesgil düzenlemeye dayalı bir yönetim isteyen muhalefetin görüşleri "planlama" ortak paydasında örtüşmüştür.

Türkiye'de 1960 yılında DPT'nin kuruluşu ve 1963 yılında ilk 5 yıllık kalkınma planının hayata geçirilmesiyle başlayan "planlı kalkınma" deneyimi, ulusal kalkınmayı ekonomik, sosyal, teknolojik ve kültürel boyutlarıyla ele alan kapsamlı bir plan anlayışına dayanmaktadır. Söz konusu planlama girişimi, hazırlık aşamasından itibaren kendine özgü bir nitelik taşımaktadır. Sermaye çevrelerinin planlama sürecine dahil olma biçimi, orta ve uzun vadeli sanayileşme stratejilerinin belirlenmesi, siyasi iktidarın bu süreçte oynadığı rol, planlama kadrosunun niteliği vb konular planlama anlayışının arka planını oluşturmaktadır. İlk planların, siyasi karar alıcıların ve yöneticilerin, bunları etkileyen güç odaklarının Türkiye'nin gelişme modeli karşısındaki tutumlarını değerlendirmek, 1960-1980 döneminin analizinde yol gösterici bir etki yapacaktır.

Bu amaçla bu çalışma, planlama deneyiminin arka planını sorgulamayı hedeflemektedir. Dolayısıyla çalışma, ele alınan dönemde (1960-80), devletin politika üretme kapasitesinin ve devlet- toplum ilişkisinin "planlama" paradigması çerçevesinde incelenmesine yönelmiştir. Çalışmanın beklenen katkısı,

---

* Bu çalışmada, Prof. Dr. İlhan Tekeli ve Atilla Karaosmanoğlu ile yapılan röportajlarda elde edilen bilgilerden yararlanılmıştır. Kendilerine verdikleri değerli bilgilerden dolayı teşekkür ederiz.

1960'lardan günümüze Türkiye'deki gelişmelerin değerlendirilmesine "planlama deneyimi" açısından ışık tutmaktır.

2. DÜNYA EKONOMİSİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

2.1. Fordist Birikim Rejimi ve Dünya Ekonomisi

İkinci Dünya savaşından 1970'lerin ortalarına kadar küresel ölçekte belirleyici birikim rejimi, fordist birikim rejimidir. Bilindiği gibi 20. yüzyılın başında, fordist üretim sistemi (1) üretim sisteminin getirdiği ilişkiler yumağı ilk defa Amerika'da ortaya çıkmıştır. Fakat fordizmin olgunlaşmış, özgül bir birikim rejimi olması ikinci dünya savaşının sonunu beklemiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında savaş ile ilişkili her türlü mala büyük bir talep açığa çıkmıştır. Açığa çıkan bu talep belirli bir zaman kısıtı altında karşılanmak zorundadır. Bu durum ABD başta olmak üzere, birçok ülkede savaş ile ilgili malların üretiminde kitle üretimini uyarmıştır. Savaş ile ilişkili ekonomik faaliyetlerde özellikle silah sanayisinde ölçek artışı yaşanmıştır.

Ayrıca, İkinci Dünya Savaşı büyük bir coğrafyada yıkıma yol açmış; özellikle Avrupa'da ve eski SSCB topraklarında bulunan birçok şehir harabeye dönmüş, sanayi tesisleri büyük ölçüde tahrip olmuştur. Şehirlerin yeniden restorasyonu, sanayinin yeniden kurulumu gibi amaçlar hem yatırım, hem ara ve tüketim mallarında büyük bir talebin açığa çıkmasına neden olmuştur. Özellikle yıkıma uğrayan coğrafyalara ihracat yapabilme potansiyeline sahip bütün ülkelerde, ekonomik faaliyetlerde ölçek artışı yaşanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı ve getirdiği yıkım sonucunda hem merkez hem de çevre ülkelerde, fordizmle birlikte bolca üretilebilen malların "kitlesele tüketimini" sağlayacak düzeyde iç talebi canlandıracak bir dizi düzenleme uygulanmıştır. Fordist birikim rejimi altında merkez ülkelerdeki makro ekonomik göstergeler, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden 1970'lerin ortalarında yaşanacak daralmaya kadar oldukça parlaktır. Merkez ülkelerde bu yıllarda, üretimin, kişi başına üretimin ve ihracatın ortalama büyüme oranları son iki yüzyılın en iyi rakamlarıdır. Bu yıllarda çevre ülkelerde de istikrarlı bir büyüme yaşanmış, büyüme oranları merkez ülkelerin büyüme oranlarına yaklaşmıştır. 1974-1975 yıllarında merkez ülkeler 20. yüzyılın ikinci büyük bunalımı ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu yıllarda merkez ülkelerde enflasyon ve işsizlik beraber (stagflasyon) görülmüş, gayri safi yurtiçi milli hasıla ortalama artış hızlarında büyük düşüşler yaşanmış, fordist üretim biçimi küresel ölçekte 1970'lerin sonu ile hızla çözülmeye başlamıştır.

Fordist birikim rejiminin imkan sağladığı kitle üretiminin varlığı, arz ve talep arasındaki esnekliğin noksanlığı, çeşitli ekonomik birimlerin uyumunu sağlayacak yeni düzenlemeleri mecburi hale getirmiştir. Bu düzenlemeler arasında, ulusal çapta yapılan makro ölçekli planlar önemli bir yerde

durmaktadır. Bu planların niteliğini ise yeniden düzenlemede hakim paradigma belirleyecektir.

2.1.1 Yeniden Düzenlemede Hakim Paradigmalar (Kapitalist/ Sosyalist Blok)

20. yüzyılın başında, dünya ticaretinin büyümesi neredeyse durmuş, merkez ülkelerin büyüme oranlarında önemli düşüşler başlamış, büyük depresyon döneminde işsizlik oranları yüksek seviyelere çıkmıştır. İkinci Dünya savaşı sonrası üretimde gerçekleşen ölçek artışı, belirli bir süre sonra ekonomide üretim fazlası krizi tehdidine neden olmuş, karların istikrarına dönük bu tehdit, genellikle talep genişletici politikalarla engellenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda hükümet harcamaları, özellikle milli savunma harcamaları artırılmıştır. Kitlese tüketimi uyaracak, toplumda uzlaşmayı sağlayacak refah devleti politikaları uygulanmıştır.

J.M Keynes, Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde İngiltere'deki sürekli işsizlik ve etkileri bütün dünyaya yayılan 1929 Büyük Depresyonu'nun etkisi altında düşünce dizgesini geliştirmiştir (Kazgan, 2004 s.214). Kabaca Keynes'e göre; ekonomiler, serbest piyasa şartları altında, kendiliğinden tam istihdam dengesine gelemeyebilirler. İşsizliğin artmasıyla talebin daralması kar hadlerinin düşmesine neden olabilir. Böyle bir durumda devlet ekonomiye etkin bir şekilde müdahale etmeli, piyasayı düzenlemelidir. İlk başta fazla tutulmayan Keynes'in fikirleri İkinci Dünya Savaşının bitiminden 1970'lerin ortalarına kapitalist dünyada iktisadi düşüncede hakim paradigmaya dönüşmüştür. Talep genişletici politikalar başka bir ifadeyle kitle tüketiminde ölçek artışı yaratacak düzenlemeler bu paradigma içinde yapılmıştır. Devlet müdahaleleri bu paradigma kapsamında etkinliğini artırmıştır. Bu müdahalelerde bir politika aracı olarak planlamadan çokça yararlanılmıştır.

Sosyalist Bloktaki egemen iktisadi paradigma ise, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin teknokratları tarafından şekillendirilmiş, Batılı Marksistlerin bir çoğu da bu paradigmayı onaylamıştır. Bu paradigmada üretimin tüketim malları ve yatırım malları arasında dağılışı, piyasa ekonomisi şartlarına bağlı değildir (Kazgan, 2004 s.371). 1950'lerin sonunda kısmi değişikliklere gidilse de, değer yasası temel üretim araçlarının işleyişine sokulmamıştır. O günkü sosyalist üretim şartlarında, değer kanununun çeşitli üretim dalları arasında emek oranlarının düzenleyicisi olamayacağına inanılmıştır (Stalin, 1953 s.22) . Kaynak dağılımı merkezi bir plan çerçevesinde şekillenmiştir. Bunun için planlamada Gosplana (2) büyük yetkiler verilmiştir.

Liberal öğretiyi savunan iktisatçılar Bolşevik devriminin yapıldığı günden itibaren, sosyalist bir ekonominin sürekli krize gireceğini iddia etmişlerdir. Buna karşılık devrimin yapıldığı günden 1950'lere kadar SSCB hızla sanayileşmiştir. Sovyet ekonomisi birçok batılı sanayileşmiş komşusundan daha hızlı bir büyüme oranı yakalamıştır. SSCB ekonomisinin büyüme oranının görece artışı bu planlarla

ilişkilendirilmiş, bu da küresel ölçekte planlamanın, planı hazırlayan teknokratların popüleriğini bu dönemde oldukça artırmıştır. Hem Keynesyen paradigma çerçevesinde yapılan planlamanın, hem de SSCB teknokratları tarafından şekillendirilen sosyalist paradigma çerçevesinde yapılan planlamanın, fordizmle uyumlu olması, küresel ölçekte iki paradigma çerçevesinde şekillenen planların en önemli ortak özelliklerinden biridir.

İkinci Dünya savaşıdan en çok yarar sağlayıp, en az zarar gören devlet ABD olmuştur. Savaşa en geç giren ülkelerden biri olması ve kendi topraklarında savaşın cereyan etmemesi nedeniyle savaşın getirdiği yıkımları yaşamamıştır. Bunun karşılığında, Fransa'nın büyük bir bölümü tahrip olmuş, Almanya'nın her şehri neredeyse Müttefik kuvvetlerin hava bombardımanında yıkılmış; Japonya'da binlerce insan ABD'nin attığı atom bombalarının etkisiyle, eski SSCB topraklarında 20 milyona insan Nazi işgaline karşı yaşamını yitirmiştir. ABD sanayisi, savaşın yıkıcılığı ile yüz yüze kalmaz iken, Avrupa Kıtası ve SSCB'deki sanayi büyük ölçüde tahrip olmuştur. ABD savaş sırasında her tarafı savaş alanına dönmüş kıta Avrupa'sına tarım ürünleri ihraç etmiştir. Özellikle silah başta olmak üzere savaş ile ilişkili mallara gelen talep artışı ABD ekonomisini olumlu etkilemiştir. 1929'da yaşanan depresyonun yarattığı atıl kapasite böylece kullanılmıştır. ABD'de birçok sanayi kolu talebi karşılamak için kapasite artırımına ve teknolojik yeniliğe gitmiştir. Bu da o yıllarda ABD'de ekonomisinin büyüme oranında artış yaşanmasına neden olmuştur.

Atom bombasının Nagazaki ve Hiroşima'da yarattığı tahribatın neden olduğu kitlesel ölüm, Atom bombası bilgisine sahip olan ABD'nin savaştan askeri açıdan güçlü çıkmasının nedenlerinden biridir. ABD'nin savaştan güçlü çıkmasının diğer bir nedeni ise fordizmin ve teknolojik yeniliklerin imkan vermesiyle, savaş ile ilgili mallarda yaşanan bolluktur. ABD savaş sırasında edindiği üstün konumunu, askeri olarak kazananlar safında sayıldığı savaş sonrasında da sürdürmüştür. İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya sistemini yeniden tahsisini sağlayacak temel kurumlardan olan Birleşmiş Milletler IMF ve Dünya Bankası (o zamanki ismiyle IBRD, Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası) ve GATT kurulmuştur. ABD edindiği üstün konumunu, bu kurumlarının kurulmasında öncülük ederek ve kendini bu kurumlarda daha etkin bir konuma yerleştirerek kullanmıştır. ABD'nin ikinci dünya savaşı sonunda iktisadi ve askeri başat güç haline gelmesi, küresel ölçekte 1970'lere kadar hissedilecek ABD hegemonyasını getirmiştir. 1970'lerin ortasında yaşanacak daralma, Uzak Doğu Asya'nın, özellikle Japonya'nın ve Batı Avrupa'nın iktisadi güç olarak ortaya çıkması; Vietnam savaşı ile ABD'nin askeri açıdan yenilebilir olduğunun görülmesi; doların dünya piyasalarındaki dalgalanması gibi nedenler ABD hegemonyasını sarsmıştır.

2.1.2. Ulus Devlet ve Kalkınma İdeolojisi

1945-1970 döneminde ulusal-devlet ekonomik-siyasi birim olarak kabul edilmiştir. Yerel ve bölgesel ekonomiler ulus ekonomilerinin alt birimleri olarak ele alınmış ve bölgeler arası farklar önemsiz kabul edilmiştir (Jessop, 2007

s.22). Bu dönemde, devletin kendi sınırları içinde ekonomik faaliyetlere müdahale edilmesine karşılmamış, uluslararası anlaşmalarda ulus devletlerin siyasi özerklikleri korunmuştur. Amerikan hegemonyası dünya ekonomisinin ve devletlerarası sistemin ulus devletlerden oluştuğunu tescil etmiştir. İkinci Dünya Savaşından güçlü çıkan ülkelerden biri olan ve ABD'nin o dönem tek ciddi rakibi olan Sovyetler Birliği de ulus devletlere yeşil ışık yakmış, sosyalist öğretiyi bu doğrultu da yeniden kurumsallaştırmıştır. Bu dönemde küresel ölçekte hızlı bir dekolonizasyon süreci yaşanmış; Fransa, Hollanda gibi büyük ülkelerin sömürgeleri tasfiye edilmiştir.

Ulus Devlet temelli örgütlenme biçimi, özünde ABD'nin savunuculuğunu yaptığı liberal öğretilerle uyumlanmamaktadır. Fakat liberaller dünyanın yeni örgütlenmesinde vatandaşlık statüsünün yaygınlaşması için gerekli ölçüğü ulus devlet olduğuna inanmaktaydılar. Böylece hem yayılan kapitalizmin getirdiği ayrıştırma ve kutuplaşma yumuşatılmış olacak hem de en muhalif ve kapitalizmin yayılmasına en çok tepkide bulunan aydınların milliyetçilik özelemleri ellerine geçecek somut ulus devletlerde tatmin olmuş olacaktı (Keyder, 1983 s.12). 1945-1975 arası ulus devlet temelli örgütlenmiş dünya sisteminde kalkınma paradigması, halkları örgütleyen başat ideolojidir. Dünyada, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası bağımsızlığına kavuşan ülkelerde kalkınma paradigmasına bir güven söz konusudur. Bu yolla kişi başına düşen milli gelirin artacağı, açlık, işsizlik gibi sorunların çözülebileceği düşünölmüştür.

Çevre ülkelerde kalkınma paradigmasına bağlanan umut daha büyüktür. Özellikle GSHM'nin yıllık büyüme hızını artırarak 'merkeze' kayılabileceği; merkez ülkelerdeki teknolojik, kurumsal yeniliklere de yetişebileceği umulmuştur. Bu yolla siyasi ve ekonomik olarak dünya sisteminde daha avantajlı bir konuma ulaşılabilceği düşünölmüştür. Dünya sisteminde daha avantajlı bir konuma ulaşabilmek için çevre ülke elitlerinin elinde tek bir reçete vardı: Bir burjuva sınıfı ortaya çıkacak fakat tercihen ulus devletin önceliklerine göre hareket etmeye zorlanacaktı. Diğer taraftan gelişen işçi sınıfı ise ya popölist yeniden dağılımla hoş tutulacak ya da sınıf ayrımının geçersiz olduğu iddia edilerek bastırılacaktı. İdeal olan devleti yönetenlerin denetiminde sınıfsız bir ulusal kapitalizm yaratılmasıydı (Keyder, 1983 s.13).

2.1.3. Keynezyen Refah Devleti

Fordist birikim rejimi ulusal temelli bir gelişim modelidir. Bu birikim rejiminde elde edilen milli gelirin bölüşümü uzlaşmaya dayalıdır. Bunun temel iki nedeni olduğu söylenebilir:

- i) İkinci dünya savaşı sonrası kapitalist sistemin içine düştüğü meşruiyet krizi: Büyük buhran ve iki büyük dünya savaşı sistemin toplumsal rızayı sağlayacak meşruluğunu oldukça sarımsı, sosyalist hareketler kapitalist sistem için büyük bir tehlike arz etmiştir.

ii)Talep eksikliği: Fordizmin getirdiği ürün bolluğu ilk başta İkinci dünya savaşı nedeniyle hemen tüketilmiş; fakat bu durum çok uzun sürmemiştir. Üretilen mallara talebi artıracak, böylece kar oranlarını istikrarlı kalmasını sağlayacak bazı düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur.

Savaştan sonraki yılların belirleyeni olarak Keynezyen refah devleti modernleşme, sosyal reform, bireysel tüketim, eşit fırsatlar, sürekli ekonomik ilerlemeyi sağlamak gibi misyonlar yüklenmiştir. Savaşı takip eden 30 yılın ekonomik başarısı; büyüme, istihdam, gelir dağılımı ve toplam talep arasındaki düzenli ve dinamik bağlantıların sağlanmasından kaynaklanmaktadır. Az gelişmiş ülkeler bu genişleme döneminde korumacılık hamlesi ile ithal ikamesine dayalı bir sanayileşme yaratmıştır. Fakat az gelişmiş ülkelerde gerçekleşen genişleme süreci kesinlikle merkez-çevre ülkeler arasındaki uçurumun kapandığı şeklinde algılanmamalıdır.

Bu dönemde hükümetler ekonomide önemli bir rol üstlenmiş, devlet planlama sistemleri geliştirilmiş, piyasalar yasalarla düzenlenmiştir. Böylece Fordist üretim sisteminin sağladığı üretim artışı ile istikrarlı, büyük pazarlar ve yüksek talep arasındaki karşılıklı uyumu sağlayan ulusal ve uluslararası iktisadi ve siyasi düzenleme mekanizmaları ve kurumsal yapılar sayesinde Fordist sistem gelişme ve egemen üretim sistemi olabilme koşullarına tam olarak kavuşmuştur.

1960'ların sonlarında iç pazarlar doymuş, gelişmiş ülkelerin pazarları daha fazla genişletmemeleri nedeniyle verimlik ve karlarda düşme eğilimi ortaya çıkmış, yeni sanayileşen ülkeler çok uluslu şirketlerin de yardımıyla ihracata dönük üretime başlamış ve gelişmiş ülke sanayileri için (bu ülkelerde emeğin ucuz ve sosyal girdilerin az olmasının maliyetleri düşürmesi nedeniyle) bir rakip haline gelmiştir.

2.2. Planlama ve Yeni Dünya Düzeni

Planlama, Bes Yıllık Plan gibi kavramlar uluslararası düşünceye 1917 Sovyet Devrimi ile birlikte girmiştir. 1917'de Lenin ve Rus Bolşevikleri iktidara el koyup, karmaşık devrim koşullarından sıyrıldıktan sonra, sosyalist hükümetin dağınık iktisadi faaliyetleri bir araya toplamak ve bir uyum sağlamak için ilk planı tasarladığı görülmüştür (Soyak, 2003 s.169). NEP (Yeni Ekonomi Politikası) adıyla anılan bu plan birinci dünya savaşı ve iç savaştan sonra yıkılmış, kıtlık yüzünden kitlesel ölümlerin yaşandığı bir ülkeyi buğday ihracatçısı durumuna getirmiş, sanayideki üretim düzeyini savaş öncesi üretim düzeyine ulaştırmıştır. 1927 yılında NEP'in başarılı olduğu yargısına varan Sovyetler Kongresi, sosyalist planı kabul etmiştir. Bu plan "pystletka v çetire goda" (dört yılda beş yıllık plan) sloganı ile uygulanıp, planın hedeflerine bir yıl önceden varılmıştır (Küçük, 1984 s.181).

SSCB'nin 1929 krizinden etkilenmemesi, hatta bu krizden nispi güçlü çıkması planlamanın küresel ölçekte popülerliğini artırmıştır. Bu yıllarda planlama

sosyalist öğretiyile özdeşleşse de 1930'lı yıllarda 3. Reich dönemi Almanya'sında ve Mussoloni İtalya'sında da planlamadan yararlanılmıştır. Bu ülkelerde iktisadi planlarla, silah sanayi ile ilişkili büyük sanayi başta olmak üzere, özel kesim yaratılmış, yaratılan özel kesim her alanda devletin müdahalesine maruz kalmıştır. Kapitalist Blokta planlamanın kurumsallaşması İkinci Dünya Savaşı sonrasında, planlamadan, kalkınma paradigmasının bir aracı olarak yararlanılması yoluyla olmuştur. Bu iki kavram genellikle art arda kullanılmış, hazırlanan planlar "kalkınma planı" olarak adlandırılmıştır. (3)

Fordist üretim felsefesinin gereklerini karşılamaya hizmet etmeye dair ortak özelliklerinin yanı sıra, Sosyalist ve Kapitalist blokta hazırlanan planlar nitelik olarak birbirlerinden çok farklıdır. Sosyalist blokta bilindiği gibi piyasa ekonomisi şartları çok sınırlı bir şekilde uygulanmıştır. Sosyalist planlamada üretim, tüketim malları ve yatırım malları arasındaki dağılışı, yatırımın bütünüyle çeşitli üretim alanları arasında dağılışı, piyasa ekonomisi şartlarına bağlı değildir. (Kazgan, 2004 s.370). Yatırımların dağılımı plancıların koydukları hedefe göre belirlenmiş; yatırımlarda karlılık temel kıstas olmamıştır. Kapitalist bloktaki planların özel teşebbüse yol gösteren bir yanı vardır. Bilindiği gibi sosyalist blokta üretim araçları toplumsallaşmış, devlet aygıtı üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmuş, ekonomik faaliyetlerde özel teşebbüs olgusu ortadan kaldırılmıştır. Bu yüzden özendirici nitelikteki kapitalist planlamanın tersine, Sovyet planlaması merkezi ve buyurucu nitelikler taşımıştır. Bütün temel iktisadi kararlar, tek bir kumanda merkezinden verilmiş ve böylece ortaya çıkan plan siyasi otoritenin sürekli gözetimi altında bir disiplin içinde yürütülmüştür. (Tanilli 1981 s.173)

İkinci Dünya Savaşı sonrası Kapitalist blokta dünya sistemini yeniden düzenleyecek uluslararası kuruluşlar olan IMF, Dünya Bankası, GATT ve OECD (1948'de kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün doğrudan mirasçısıdır) kurulmuştur. Bu kuruluşların dünya sistemini yeniden düzenlerken önem verdikleri en önemli şey; Fordist birikim rejiminin getirdiği ürün bolluğunu massedilmesini başka bir ifadeyle küresel ölçekte efektif talebi belirli bir düzeyde tutarak karların istikrarlı kalmasını sağlamaktır. Bu nedenle bu kuruluşlar, çevre ülkelerin kalkınabilmelerine, bu yolla bir talep unsuru olabilmelerine özel önem göstermişlerdir.

Bu amaçla uluslararası kuruluşlar İkinci Dünya Savaşında çevre ülkelere kalkınabilmeleri için borç, kredi veya hibe vermiş bunun karşılığı çevre ülkelerden iktisadi planlar hazırlamasını istemişlerdir. Planlar hazırlatarak verecekleri borcun yönetici elitler tarafından popülist amaçlar doğrultusunda kullanılmasını önlemek ve borcun geri ödenmesini garanti altına almayı amaçlamışlardır. Bu kuruluşlar uzmanları aracılığıyla yeni bağımsızlığına kavuşan ülkelere yapılacak planlara destek vermişlerdir. Planlama bilgisine sahip olan uluslar arası kuruluşların uzmanlarının, planlama bilgisine sahip olmayan ülkelere bu konuda yaptığı destek planlamanın yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde merkez ülkeler de çevre ülkelere planlamayı önermiş; çevre ülkelere borç, kredi ve ya hibe altında yapacağı sermaye transferlerini yapmadan bu ülkelerin plan hazırlamasını koşul tutmuştur. Bu

yüzden İkinci Dünya Savaşı sonrası çevre ülkelerde hazırlanan ilk planlar verilecek finansal yardımları alabilmek için hazırlanmıştır (4).

3. PLANLI DÖNEMDE TÜRKİYE EKONOMİSİ

3.1. Planlı Döneme Girerken Türkiye Ekonomisi

1954-61 dönemi, Türkiye ekonomisinde liberal bir dış ticaret rejimi içinde dış dengenin sağlanamayacağına anlaşıldığı; bu nedenle dış ticaret kontrollerine gidilen ancak dış ticaret açıklarının yine de azalmadığı tam tersine arttığı yıllardır. Bu dönemde faiz oranları yükseltilmiş, turist ve benzeri dövizlerde kur 5,25-5,5 TL olarak saptanmış ve Milli Koruma Kanunu tekrar yürürlüğe konularak fiyat denetimleri artırılmıştır. Bu önlemler belirli bir süre için dış ticarete pozitif katkı yaptıysa da mal darlığı ve karaborsa işlemlerini getirmiştir. Bu da dış ödemeleri doğal olarak olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde dış yardımlarda, özellikle Amerika kökenli yardımlarda azalma meydana gelmiştir. Uluslararası kurumlar sürekli yapılacak yardımlar için devalüasyon, deflasyonist politikalar ve yardımların nereye gideceğine dair plan istemişlerdir. Yukarıda da belirtildiği gibi iktisadi plan istenmesinde amaç, paranın elitler tarafından popülist amaçlarla kullanılmasını önleyerek, hem paranın geri dönüşünü, hem de küresel ölçekte hedeflenen efektif talebi garanti altına almaktır. Demokrat parti hükümeti, uluslararası kuruluşların önerilerini ancak 1958 yılına kadar geri çevirebilmiştir. Bu zamana kadar, ithal ikameci yatırımların ve köylüye dönük popülist politikaların getirdiği genişleyici politikaları uygulamayı tercih etmiştir. Fakat 1958 yılı ağustos ayında IMF'nin önerdiği istikrar önlemleri paketini uygulamayı kabul etmek zorunda kalmıştır

IMF'in önerdiği önlemler TL'nin devalüasyonu, dış alıma serbestlik getirilmesi, para sunumu ve bütçe harcamalarının kısılması ve KİT üretimi ve hizmetlerinin fiyatlarını yükseltmesi gibi önlemler içermektedir.(Kepenek ve Yentürk 1983 s.122). Bu önlemlerin uygulanması karşılığında başta ABD olmak üzere batılı devletler dış borcun ertelenmesini kabul etmişler, yeni kredi olanakları tanımışlardır. 27 Mayıs 1960 darbesiyle iktidara gelen Milli Birlik Hükümeti krizin ve istikrar programının etkisinde bir ekonomiyle karşılaşmıştır. Dış borç yaklaşık 850 milyon dolar olmasına rağmen döviz ve altın rezervleri neredeyse sıfırdır. İhracat gelirleri yılda 300 milyon dolar seviyesindedir ve büyüme hızı sadece nüfus artış hızının biraz üzerinde yüzde 4 civarındadır. 1960 yılı bütçesinde 1 milyar liralık açık vardır. Bu koşullar altında yeni hükümet anti-enflasyonist politikaları hedefleyen kısa vadeli politikalar izlemiştir. Bu politikaların yanında, ülkenin uzun vadeli, ulusal düzeyde kalkınmasına yön verecek, formüle edecek bir planlama teşkilatına gerek duyulduğu tartışılmıştır. Bu tartışmalar özellikle uluslararası kurumlar ile yapılan görüşmeler sırasında, bu kurumların temsilcileri tarafından sıklıkla ifade edilmiştir. IMF ve OEEC 1958 yılında hazırlanan istikrar programının uygulanmayacağı endişesiyle herhangi bir dış yardım için bir plan hazırlanmasını önkoşul olarak öne sürmüşlerdir. Bu yüzden yeni hükümet

planlamanın yapılmasını ve dolayısıyla planlama teşkilatının organizasyonun yapılmasını öncelikleri arasına almıştır.

3.2 Planlı Dönemde Türkiye Ekonomisi'nin Yapısal Özellikleri

1961 sonrası dönem, gelişme biçimi açısından korumacı, iç pazara dönük ve ithal ikameci görüntüsüyle önceki dönemlere benzemekle birlikte; sanayileşmenin içeriği, yatırımların dağılımı ve sektör öncelikleri bakımından farklılıklar göstermektedir. Öncelikle, planlama döneminin başlaması yatırım politikaları üzerinde etkili olmuş, kaynak tahsisleri plan hedeflerine bağlanmıştır. 1930'lu yıllarda başlatılan yaygın tüketim mallarında ithal ikamesi, 1954 sonrasında dış tıkanma koşullarında zorunlu olarak sürdürülmüş, Birinci Beş yıllık Kalkınma Planı (BYKP) kapsamında çok açık bir strateji olarak benimsenmiştir. Yeni gelişen burjuvazinin artan gelir düzeyine bağlı olarak değişen tüketim taleplerinin (özellikle dayanıklı tüketim malları) karşılanması, dış ticaretteki tıkanma nedeniyle zorlaşmış dolayısıyla bu malların yabancı sermayenin katılımıyla ülke içinde üretilmesi yoluna gidilmiştir. Başlangıçta montaj sanayi olarak başlayan bu üretim süreci, süreç içerisinde yerli sermayenin daha fazla katılımıyla genişlemiş ve yan sanayilerini de oluşturmuştur. Söz konusu malların üretimde kullanılan teknolojinin ithalata bağımlı olması, verimlilik ve kalite sorunları nedeniyle ihracatı sınırlı kalmıştır.

Öte yandan, kamu kesimi bu dönemde büyük ölçüde ara malları üretiminde ithal ikamesi uygulamasına yönelmiştir. Özel sanayi ve tarımın girdi ihtiyacını maliyetlerin altında karşılamaya çalışan bu sistem ekonomi politikalarına damgasını vurmuştur. BBYKP döneminde, makro ekonomik düzeyde pozitif ithal ikamesi gerçekleşmiş ancak daha sonraki yıllarda GSMH içinde ithalatın payı sürekli artma eğilimi göstermiştir.

Bu dönemde, yatırım mallarına yapılan yatırımların ara malları yatırımlarının gerisinde kalması ithalat faturasının büyümesine yol açmıştır. Ucuz petrol fiyatları ithal enerji türlerine bağımlı bir sanayi yapısının kurulmasına neden olmuştur. İç pazara dönük ithal ikameci sanayileşme süreci, ihracatın geleneksel tarım ürünlerinden oluşmaya devam etmesine neden olmuş, artan ithalatın ihracat yoluyla karşılanması mümkün olmamıştır. Aşırı ithal bağımlılığı ve ihracattaki görece durgunluğa rağmen 1962-1976 arasında düzgün ve yüksek bir büyüme temposunun sürdürülebilmesinin nedeni, ekonomiye önemli boyutlarda dış kaynak enjekte edilmesidir. Dünya genelinde az gelişmiş ekonomilerin kronik dış açıklarının yumuşak koşullu, ucuz, çoğu kez resmi kaynaklı kredilerle kapatılması eğiliminden farklı olarak, Türkiye Batı bloğunun gözetilen hatta "iltimaslı" üyesi olarak ek olanaklardan yararlandırılmıştır (Boratav,2003 s.112).

4. TÜRKİYE'DE PLANLAMANIN ARKA PLANI

4.1. DPT'nin Kuruluşu ve Birinci Planın Öyküsü

Türkiye'de planlama çalışmaları; gerek hazırlık çalışmaları gerekse planların içerikleri açısından kendine özgü bir yapıya sahiptir. Bu özgüllüğü oluşturan başat unsur Türkiye'nin Osmanlı'dan gelen sınıfsal dinamiklerinde, özellikle bürokratların toplumun çeşitli sınıflarıyla kurduğu ilişkilerde aranmalıdır. İkinci dünya savaşı sonrası dönem Türkiye için kapitalist dünya ile yeni bir eklemleme çabasının görüldüğü yıllardır. 1950'lerden sonra kapitalizmin dünya ölçeğinde sosyalist bloğa karşı örgütlenmesinde özel bir konuma sahip olan Türkiye, genel olarak az gelişmiş dünyaya önerilen "planlamaya dayalı kalkınma" sürecine girmiştir. Ancak 50'li yılların sonunda başlayan planlama çalışmalarına dönemin hükümeti onay vermemiş, hükümet dışarıdan gelen plan baskılarına direnmiştir. Başbakan Menderes'in "bizim planımız bütçemizdir" diye ifade ettiği bu direnme, aslında plansızlığın kurumsallaşma biçimini göstermektedir.

OECD'nin, Türkiye'nin yardım talebine karşı kamu harcamalarında bir disiplin kurulabilmesi için plan yapılmasını bir koşul olarak ileri sürmesi ve plan hazırlıklarına destek olmak üzere Nobel ödüllü iktisatçı Prof. Tinbergen'in görevlendirilmesi ile ilgili ısrarları Menderes hükümeti tarafından zorunluluk nedeniyle kabul edilmiştir. Türkiye'deki üniversitelerle temas etmemesi gerektiğini düşünen hükümet, Tinbergen'i Elektrik İşleri Etüd İdaresinde görevlendirmiştir. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinden akademisyenlerden bir grup aynı kurumda danışman olarak görevlendirilmiş ve bu akademisyenler Tinbergen'le ortak bir çalışma başlatmışlardır. (Karaosmanoğlu,2005 s.97-9; Erder vd. 2003 s.12). Bu yıllarda muhalefetin en önemli gündem maddesi Menderes hükümetinin planlamayı reddetmesidir. Özellikle bu noktada reformist aydınların mevcut hükümete büyük bir tepkisi vardır. Dikkat çeken husus, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslar arası kuruluşlar ile ülke içindeki muhalefetin görüşleri arasındaki örtüşmedir. Uluslar arası kurumların, kamu harcamalarının özellikle yatırımların bir kalkınma planı içinde değerlendirilmesini istemelerinin nedeni, yabancı sermaye açısından daha açık bir ortam oluşturma gayretidir. Yukarıda değinildiği gibi, 1954 yılında döviz çıkışında kısıtlamalara gidilmeye çalışılsa da dış ticaret sürekli açık vermiş ve dış borç gün geçtikçe önemli bir hale gelmiştir. Bu sürecin sonunda ise, yeni borçlar alabilmek için uluslararası kurumların taleplerine uyum sağlanması gerekmiştir (Boratav, 1988 s.88, aktaran: Akçay, 2007 s.66).

Necat Erder (5), o dönemdeki reformist aydınların tepkilerini şöyle anlatıyor: *O dönemde muhalefetin gündemi, demokratik sistemin işlerlik kazanması ve Türkiye kapitalizmin rasyonel bir biçimde yönetilmesi noktalarında odaklanıyordu. Çeşitli odaklar bu konuları işliyordu. Örneğin, Attila Karaosmanoğlu, Sadun Aren ve bir çok aydın ile birlikte, Forum (6) dergisinde bunları çeşitli biçimlerde dile getiriyorduk* (Erder vd, 2003). 27 Mayıs 1960

yılında yönetime gelen Milli Birlik Hükümeti programını ilan ettiğinde askeri yönetimi planlama çalışmalarına ağırlık vereceğini ve bu yöndeki kurumların oluşturulması için gereken hazırlıkların başladığını kamuoyuna duyurmuştur. Milli Birlik Hükümeti yönetime gelmeden önce Tinbergen ve asistanı Kopman bir planlama teşkilatı organizasyonu üzerinde zaten çalışmaktaydılar.

Ekip, 27 Mayıs'tan sonra 22 Temmuz 1960'da Milli Birlik Komitesi'ne Merkezi Planlama Dairesi organizasyonu için bir taslak sunmuştur. Bu önerideki teşkilat şemasında, Başbakanlığa bağlı Merkezi Planlama Dairesi, çekirdek uzman kadrolardan oluşmaktadır. Planlama teşkilatı organizasyonu için ilk öneriyi, bakanlar kuruluna Milli Birlik Hükümeti bakanlarından Şefik İnan sunmuştur. İnan'ın önerdiği teşkilat organizasyonu ise Merkezi Planlama Dairesi, ki bu daire özel komitelerle ekonomik planlama dairesi arasındaki ilişkiyi sağlayacak olan daire olarak düşünülmüştür, 66 personelden oluşmaktadır ve bunların sadece 20'si uzman kadro olacaktır. Bu öneri Tinbergen'in hazırladığı, çekirdek uzman kadro anlayışına ters düşmekteydi (Özden,2004 s.43). 27 Mayıs'tan sonra askerin planlama çalışmalarına hız vereceğini kamuoyuna duyurulması Menderes Hükümeti'ne muhalif, reformist aydınların planlama konusundaki çabalarını artırmıştır. Atilla Karaosmanoğlu (7) ilk günleri şöyle anlatıyor:

“Milli Birlik Hükümeti Programı ilan edildiği zaman bu programda planlı bir kalkınma yapılacağı ifade ediliyordu. Planlı bir kalkınma yapılacağı ifadesi üzerine Sosyal Bilimler Fakültesi'nde Prof. Sadun Aren, Doç. Nejat Bengül, Doç. Besim Üstünel, Dr Mehmet Senlik ve ben (Atilla Karaosmanoğlu), “Türkiye’de planlamanın yapılmasıyla ilgili olarak hükümete nasıl bir katkıda bulunabiliriz?” diye bir konuşma yaptık ve bir not hazırlayarak hükümette bu konulardaki hazırlıkları sorumlu Ekonomi Bakanı Prof. Şefik İnan’a vermeye karar verdik. Doç. Nejat Bengül karma ekonomide planlama yapmanın güçlükleriyle ilgili bir not hazırladı. Ona ek olarak bir de kurulması gerekli Planlama Teşkilatının nasıl bir yapısı olması gerekir konusunu ele alan bir not hazırladık ve Ekonomi Bakanı Prof. Şefik İnan’a götürdük. Şefik İnan’a gittiğimizde kendisinin düşünceleriyle bizimkiler arasında ciddi, kolay çözülemeyecek farklar olduğunu gördük. Prof. İnan, Türkiye’de bulunan Ford Vakfı’nın bir temsilcisiyle konuşarak plan yapma görevini o sıralarda Pakistan’da planlama yapmakta olan Harvard grubuna vermeyi düşünüyordu. Fakat bizlerin o sıralardaki düşüncesi ‘Türk planını Türklerin yapması lazımdır, böyle bir şey olmaz’ şeklinde idi” (Erder vd, 2003 s.13).

Bu dönemde Türkes kurulacak planlama dairesinin ekonomi üzerinde süper yetkilere sahip olması gerektiği inancındaydı. Türkes Şinasi Orel'i daha yetkin bir planlama dairesi organizasyonu teşkilatı hazırlığı yapması için cesaretlendirmişti.(Özden, 2004 s.44) Şinasi Orel planlama çalışmalarının başlangıcını şöyle anlatmaktadır:

"Ankara Komutanlığı Kurmay Başkanlığı yaptığım sırada üst katta çalışan Devlet Bakanı Şefik İnan'ın bir planlama tasarısı hazırlamakla görevlendirildiğini duymuştum...Sırf merak saikasıyla Sayın Şefik İnan'dan bir randevu rica ettim. İki üç gün sonra Bnb. Recep Ergun'la (8) Bnb. Kadri Altay'ı yanıma alarak kendisine ziyarete gittim. Sayın İnan yaptığı işi anlattı. Anladığıma göre lağvedilen koordinasyon dairesinin biraz daha mükemmeli bir teşkilat oluyordu. Ama öğrendiğim planlamaya benzemiyordu. O akşam Başbakanlık Müsteşarı Sayın Türkeş'i ziyarete gittim. Sayın İnan'la yaptığımız görüşmeyi naklettim. Sayın Türkeş 'bir tasarı daha hazırlayın onu da mütalaa ederiz 'dedi"
(aktaran Akçay, 2007 s.73-74).

Şinasi Orel'in önerdiği teşkilat organizasyonu, Şefik İnan'ın teşkilat organizasyonundan farklı olarak teşkilatın özerkliğini yansıtmaktaydı. Teşkilat daha az sayıda ve uzman kişilerden oluşmaktaydı. Şinasi Orel'in önerdiği teşkilat organizasyonun, Şefik İnan'ın önerisinden bir farkı da sosyal planlama departmanı da içermesidir.

Bu dönemde 'sosyal planlama' özellikle 27 Mayıs öncesi Demokrat Parti'ye yapılan muhalefette aydınların ve 27 Mayıs sonrası Milli Birlik Komitesi'nin sıklıkla dillendirdiği bir olgu olmuştur. 5 Ağustos 1960'da Şinasi Orel'in ve Şefik İnan'ın önerdikleri teklifler oylanmış ve Şinasi Orel'in teklifi kabul edilmiştir. Şefik İnan önerisinin kabul edilmemesi üzerine Ekonomi bakanlığından istifa etmiştir. Şinasi Orel'in teklifinde küçük değişiklikler yapılarak 30 Eylül 1960'da, sadece 1960 askeri müdahalesinden 4 ay sonra, daha kurucu meclis kurulmadan önce Devlet Planlama Teşkilatı'nı kuran 91 sayılı kanun yürürlüğe girmiştir. DPT 91 sayılı yasaya göre aşağıdaki hedefleri yerine getirmekle yükümlüdür:

- 1. Memleketin tabii, beşeri ve iktisadi her türlü kaynak dağılımlarını, tam bir şekilde tespit ederek takip edilecek iktisadi ve sosyal politikayı ve hedefleri tayininde Hükümete yardımcı olmak;*
- 2. Muhtelif Bakanlıkların iktisadi politikayı ilgilendiren faaliyetlerinde koordinasyonu temin etmek için tavsiyelerde bulunmak ve bu hususlarda müşavirlik yapmak;*
- 3. Hükümetçe kabul edilen hedefleri gerçekleştirecek uzun ve kısa vadeli planlar hazırlamak;*
- 4. Planların başarı ile uygulanabilmesi için ilgili daire ve müesseselerle mahalli idarelerin kuruluş ve işleyişlerinin ıslahı hususunda tavsiyelerde bulunmak;*
- 5. Planın uygulanmasını takip etmek; değerlendirmek ve gerekli hallerde planda değişiklikler yapmak;*
- 6. Özel sektörün faaliyetlerini planın hedef ve gayelerine uygun bir şekilde teşvik ve tanzim edecek tedbirleri tavsiye etmek" (Resmi Gazete, 5 Ekim 1960/10621)*

DPT 91 sayılı kanunla Başbakanlık Müsteşarlığı'na bağlanmıştır. Böyle yapılarak teşkilatın hem özerkliği garanti altına alınmaya çalışılmış hem de teşkilat günlük

siyasalardan uzak tutulmak istenmiştir (Özden,2004 s.48). Kuruluşta DPT, teknik çalışmaları yürütecek İktisadi Planlama Dairesi, Sosyal Planlama Dairesi ve Koordinasyon Dairesinin oluşturduğu Merkez teşkilatı ile bu üç dairenin başkanlarına ek olarak bakanlar kurulundan seçilecek üç bakanın ve başbakanın (veya başbakan yardımcısı) bulunduğu ve eşit söz haklarına sahip olduğu Yüksek Planlama Kurulu'ndan oluşmaktaydı.

İlhan Tekeli'ye göre DPT'nin siyasal sistemden bağımsız bir görüntüsü vardır:

“1961 anayasası ve onun oluşturduğu siyasal sistemde seçimler dört yılda bir yapılır. Bu dört yılda siyasal bir program uygulanır. Bir siyasal parti gelir programını uygular. O zaman planı beş yıllık plan değil dört yıllık bir plan olması gerekir. Planın beş yıllık plan olması, planın siyaset dışı olduğunun işaretidir. Birinci planda bir sene geçer, ikincisinde iki, üçüncüsünde üç sene geçer. Bu planın siyaset üstü olmasının göstergesidir”(Tekeli ile görüşme, 20 Nisan 2007).

Daha sonraki yıllarda Dünya Bankası Başkan Yardımcılığı'na kadar yükselecek olan Atilla Karaosmanoğlu, DPT'nin İktisadi Planlama Daire Başkanı olarak kadroların oluşturulmasında, DPT Müsteşarı Orel ile birlikte etkin bir rol üstlenmiştir. Kadroların seçiminde en büyük güçlük Türkiye'de bu alanda yetişmiş insan kaynaklarının yetersizliğidir. İlhan Tekeli'ye göre “Planlama, çeşitli siyasal ideolojilere pek de bağlı olmayan Türk toplumu için en doğru yolu gösterecek bilimsel çalışmaların yapıldığı bir yer olarak görülmesi nedeniyle, Türk aydın kesiminde büyük bir planlama yüceltmesi vardır. Hâlbuki çalışma başladığı zaman hemen fark edildi ki Türkiye'deki sosyal bilimin bilgi düzeyi, böyle bir planı yürütmek için çok yeterli değildi. Bu anlamda ilk plancılar, planlama metodolojisini ve teknikleri öğrenerek bu işi yapmaya başladılar. Küçük ve genç bir kadroydu. Plan yapmayı iyi bilen yok. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde plan deneyimi var ama bunun üzerinden bir süre geçmiş ve yeni bir iktisadi anlayış içinde bir plan yapılacak ve bu konuda yetişmiş uzman yok.” Buna rağmen, “genç plancılar” olarak ünlenen kadro, 1963 yılından itibaren yürürlüğe girecek Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP) hazırlıklarını sürdürürken gösterdikleri üstün performans nedeniyle askeri üst yönetim ve özellikle İsmet Paşa tarafından oldukça desteklenmişlerdir. Hatta İsmet İnönü her hafta DPT'ni her hafta ziyaret ederek, planlama çalışmalarını bizzat denetlemiştir. (Karaosmanoğlu, 2005 s.140). DPT'yi oluşturulacak kadrolar genellikle, daha önceden Tinbergen ve asistanı Kopmann ile birlikte çalışılmış kadrolardan seçilmiştir. Bunun dışında alınacak kalıcı personelin alımı katı kurallara bağlanmıştır. Alınacak kalıcı personel birçok uzmanlık ve dil sınavına tabii tutulduğu gibi, genç uzmanlara çeşitli eğitim hakları da tanınmıştır (Özden, 2004 s.49).

DPT'nin yaptığı ilk iş 1961 devlet bütçesi üzerinde çalışmak olmuştur. DPT'nin yaptığı bu ilk çalışmadan sonra, kalkınma planlarının hazırlanması, planlı döneme geçiş için bir hazırlık dönemine gerek duyulmuştur (Akçay, 2007 s.85). Planlı Kalkınmaya geçişi kolaylaştırmak için hazırlanan '1962 Yıllık Programı' nın

uygulanması, uzun süreli plan dönemine giriş için faydalı bir deneme olmuştur (BYKP, 1963 s.V). Attila Karaosmanoğlu bu faydalı denemeyi şöyle açıklıyor:

“Yapılacak dediğimiz işlerden çoğu karışık değişiklikleri getiriyordu. Sadece kanun değişikliği gerektiren işlerin tamamlanabilmesi ile ilgili yasama faaliyetleri için Meclis'in üç ve dört yıl çalışması gerekebilecekti. Bir yıl içinde yapılması öncelik olan ve bir yıl içinde yapılabileceğini düşündüğümüz işleri ayıklayarak, geçiş planını daha anlamlı hale getirdik. Bu olayın Planlama tecrübesinden öğrendiğim en iyi tecrübelerden biri olduğunu söyleyebilirim” (Karaosmanoğlu, 2005 s.128).

15 Ekim 1961'de seçimlerin yapılmasıyla beraber, ordu kışlaya dönmüş, 27 Mayıs ihtilaliyle bastırılmış Türkiye siyasetinin temel dinamikleri yavaş yavaş normale dönmeye başlamıştır. Türkiye'deki bürokrasinin çeşitli kurumları arasındaki çekişmeler, bürokrasi-işadami ilişkisinin özgün tarihsel kökleri, siyasetinin popülist kimliği gibi kimi özgül nedenler plancılar başka bir ifadeyle DPT ve hükümet-işadami-toprak sahipleri ile bürokrasinin diğer kurumları arasında gerilimlere neden olmuştur. Bürokrasinin diğer kurumları ve DPT arasındaki çekişmenin temelinde, DPT kurulmadan önce çeşitli kamu kuruluşlarının kendi yetki alanları içinde olan bazı konuların DPT'ye geçmesi ve yatırım kararlarında DPT'nin yetkili kılınması yatmaktadır. Bunun yanında bilgi-veri toplamadaki yetersizlikler ise yine benzer bir şekilde çeşitli kurumların elindeki bilgilerin DPT'ye aktarılmasında sorunlar yaşanmasından ve ciddi bir kayıt geleneğinin bulunmamasından kaynaklıdır. (Akçay, 2007 s.87). Ayhan Çilingiroğlu (9) o günleri şöyle anlatmaktadır:

“Örneğin Maliye Bakanlığı'na soruyorduk, diyorduk ki; “Türkiye'nin ne kadar dış borcu var?” Yazılı bir yanıt gelmiyordu, sade şifahi olarak bazı rakamlar söylüyorlardı. “Almanya'ya şu kadar milyon mark borcumuz var” deniyor ama buna ilişkin doküman yok. “Türkiye'nin toplam ne kadar borcu var, ne zaman ödememiz lazım?” Bu bilinmiyor” (Erder vd, 2003 s.34).

Hükümet ve ilk plancılar arasında yaşanan gerilimin ilk sebebi KİT'lerin yeniden organizasyonu konusunda yaşanmıştır. İlk plancılar kamu sektörünü farklı bölgeler ve farklı katmanlar arasında bölüşümü yeniden organize edecek bir unsur olarak görmüşlerdir. Ayrıca 1950-1960 arası Türkiye'de tasarruf oranlarının düşük olması, arsa spekülasyonları ve orta sınıfın lüks harcamaları gibi sermayenin kısa dönemli ve verimsiz alanlara yönelmesi yukarıda ilk plancıların kamu sektörünün daha çok yüksek oranlarda tasarruf yapabileceği inancını pekiştirmiştir (Özden, 2004 s.54). Plancılar ayrıca kamu sektörünün yeniden düzenleyerek veriminin artabileceğini düşünüyorlardı. Plancılar böylece kamu sektörünü özel sektöre rakip konuma getirerek, özel sektörün rekabet gücünü artırma peşindeydi. Bu doğal olarak iş dünyasıyla iç içe olan Türkiye siyasetinin güçlü egemenlerinin engeline takılmıştır. Bu egemenler KİT'in özel sektör için ucuz girdi üreten kurumlar olarak kalması taraftarıydı.

İlk plancıların hazırladığı BBYKP taslağı 91 sayılı yasa gereği Yüksek Planlama Kurulu'nda inceleniyordu. Her toplantıya İsmet İnönü bizzat kendisi başkanlık etmiş, 25 Haziran 1962'de kurulan CHP-YTP-CMKP (10) hükümetinin üç bakanı, CHP'den Turhan Feyzioğlu, YTP'den Ekrem Alican ve CKMP'den Hasan Dinçer, zaman zaman maliye bakanı olarak Ferit Melen oy hakkı olmamasına rağmen toplantılara katılmıştır. Beklendiğinin aksine sadece YPK'daki görüşmelerde plancılar sadece koalisyonun CHP'li olmayan bakanlarıyla değil, bizzat Turhan Feyzioğlu ile de sık sık tartışmışlardır. Attila Karaosmanoğlu bu tartışmalardan birini şöyle anlatıyor:

“Toplantılarda hemen hemen her gün bazı anlaşmazlık konuları çıkıyordu. Beni çoğu zaman en çok şaşırtan Turhan Feyzioğlu'nun soruları ve itirazları oluyordu. İktisadi Devlet Teşekkülleri'nin yeniden reorganizasyonu için ilgili kısmı görüşmeye başladığımız gün Feyzioğlu çeşitli şirketleri bir araya getiren, holding şirketine benzer üst kuruluş teklifimizi bir sosyalist veya komünist ülkelerden almış olacağımızı ima ederek bizim teklifin benzerlerinin hangi tip ülkede olduğunu sordu. Aslında benzer bir yapı İtalya'da vardı, üstelik Türkiye'de o gün satışa çıkan haftalık Time dergisinde General Motors şirketinin yeniden yapılandırılması ile ilgili makalede bizim teklifimize çok benzeyen bir yapının şeması General Motors'un yeni yapısı olarak veriliyordu” (Karaosmanoğlu, 2005 s.152).

Hükümet ile plancılar arasında diğer bir gerilim sebebi toprak reformudur. İlk plancılar toprak reformunu hedeflenen büyüme oranına ulaşmak için kritik bir adım olarak görmüşlerdir. Türkiye siyasetinde her zaman önemli bir tartışma konusu olmuş olan toprak reformu meselesi bir defa daha Türkiye egemenlerinin kendi özgün yapısından dolayı çözümlenememiştir. Mecliste toprak ağası olan ciddi bir milletvekili topluluğunun olması, plancılarla siyasetçilerin arasındaki uzlaşmazlığa önemli bir boyut katmaktadır. Planlama ile ilgili olan 91 sayılı yasa gereği, planların hukuksal geçerlilik kazanması için son sözün meclis tarafından söylendiği düşünülürse, çoğu toprak ağası olan milletvekili profiline önemi daha da anlamlı olmaktadır (Akçay 2007 s.89).

Türkiye'de işadamlarının hemen çoğunun kökenin toprak ağalığına dayanması, ve hala toprakla bağlantılarının olması bilgisi bize toprak reformuna karşı çıkan kesimlerin gücü hakkında ipucu vermektedir. 27 Mayıs ihtilali toprak reformu savunucuları için bir umut olmuş; fakat beklenenin aksine 27 Mayıs darbesinden sonra Milli Birlik Komitesi toprak reformu konusunda aktif bir rol almamıştır, bu da ilk plancılar için büyük bir hayal kırıklığına neden olmuştur. Özellikle İnönü'nün içinde bulunduğu koalisyon dönemlerinde bir çok toprak reformu planı hazırlansa da, büyük topraklar hiçbir zaman kamulaştırılmayacaktır (11) (Özden, 2004 s.60). Plancılar BBYKP'da toprak reformu için ayrı bir ek hazırlamıştır. Bu ekte tarım sektörü ekonomiye hiçbir katkı sağlamadığı, buna rağmen bu sektörde nüfusun dörtte üçü istihdam edildiği görülmektedir. Bu eke göre toprakların yarısı büyük toprak sahiplerinin başka bir ifadeyle ağaların

elindeydi. Plancılardan önerisi, toprak sahipliği için maksimum bir sınır öngörmekteydi. Bu sınır "bölgelere, sulama imkanlarına ve toprak yapısına" göre değişmekteydi. Bu kriterlere göre belirlenen maksimum sınırı aşan toprak yeniden dağıtılacaktı. Yeniden dağıtılan toprağın veriminin artacağı bunun ürün hacminde bir artış getireceği bu da tarımdan elde edilen vergiyi artıracaktı varsayılmaktaydı (Toprak Reformu Hakkında Muhtıra, 1963).

1950'lerde özel sektördeki tasarruf eğiliminin düşük olması, sermaye birikiminin lüks harcamalarda kullanılması ve dolayısıyla yatırımların dayandığı yurtiçi kaynakların yüzde 11 civarlarında seyretmesi, ilk plancılardan yatırımların lokomotifleri olarak kamu sektörüne daha çok güvenmelerine sebep olmuştur. Plancılardan hedeflediği yüzde 7'lik büyüme hedefini tutturabilmek için GSMH'nın yaklaşık yüzde 18,3'lük kısmının yatırımlara ayrılması gerekmektedir. Plancılara göre yatırımlar tasarruflardan yapılacaktı, plan sürecinde açık finansman yollarına başvurulmayacak, yıllık tasarruf-yatırım eşitliği sağlanacaktır. (BBYKP, 1963) Plancılara göre tasarrufları artırmanın tek yolu kamu tasarruf oranlarının artırılmasıydı. Planlamacılar kamu tasarruf oranlarının artabilmesi için vergi gelirlerinin artışını önermişlerdir. Özünde yatırımların finansmanı ile ilgili bu öneri hükümet ile plancılar arasında üçüncü bir anlaşmazlık noktası haline gelmiştir.

Plancılardan hedeflerinden biri tarımdan yüksek gelir sağlayanları vergilendirmektir. Bu dönem İktisadi Planlama Daire Başkanı olan Attila Karaosmanoğlu'nun da belirttiği gibi tarımdan yüksek gelir sağlayanları vergilendirebilmek için neler yapılabileceğini öğrenmek ve tartışabilmek için plancılardan yardımı ihtiyaçları vardı (Karaosmanoğlu,2005 s.130). İlk plancılar bunun için bu dönem Profesör Nicolas Kaldor'dan yardım istemişlerdir. Kaldor'a göre Türkiye'deki vergi yükü maaşlı kesimin sırtındadır, hem vergi gelirini adaletli dağıtabilmek hem de yüksek büyüme hızı için gerekli vergiyi toplayabilmek için kurumlar vergisi, miras vergisi ve topraktan alınan vergi artırılmalıdır. Topraktan alınacak vergi için toprağın potansiyel çıktısı hesaplanacak (toprağın ortalama verimlilik ile çalışacağı varsayımı ile) vergi tabanı o bölgedeki toprağın ortalama ürün göz önüne alınarak vergi memurları tarafından belirlenecek, bu yolla düşük verimle topraklarını yöneten büyük toprak sahipleri cezalandırılacak ve büyük toprakların dağıtımı kolaylaştırılacaktı (Özden, 2004 s.68). ,

Bu dönem İktisadi Planlama Başkan Yardımcılığı yapan Attila Sönmez "Kaldor vergisi" diye sonradan meşhur olan önerileri konusundaki düşüncelerini şöyle açıklıyordu:

"40 (60'lı yıllarda) yıl önce tarım, ekonominin yarısına yakın bir paya sahipti. Dolayısıyla, tarımın vergi dışı tuttuğumuz zaman, ekonomide büyümeyi izleyecek bir vergi sistemi kurmak, esnek bir vergi sistemi kurmak mümkün değildi. Hele o zamandaki koşullarda, tarımda toprak mülkiyeti dağılımının eşitsizliğinin bugünkünden çok daha ileri olduğu bir dönemde yaşıyorduk. Dolayısıyla, büyük toprak vergilendirilmesi suretiyle önemli gelir kaynakları sağlamak mümkündür" (Erder vd. 2003 s.41).

Yüksek Planlama Kurulu'nda planın son taslağının incelenmesi sırasında plancıların istediği vergi reformu siyasiler tarafından sert eleştirilere maruz bırakılmış sonuç olarak kabul edilmemiştir. Vergi reformunun yanında plancıların önem verdiği bölümlerden biri olan gelir dağılımı bölümü de plandan çıkarılmıştır. Beklenin aksine eleştiriler sadece Demokrat Parti'nin mirasçılarından gelmemiştir. Karaosmanoğlu'nun ifadesiyle:

“Güçlüğü çıkartanlar sadece hükümetin CHP dışındaki üyeleri değildi. Zaman zaman CHP'li Turhan Feyzioğlu da güçlük çıkartıyordu. Plandan gelir dağılımı ile ilgili bölümün çıkartılmasında o öncülük etmiş ve sebep olmuştu”. (Karaosmanoğlu,2005 s. 150)

Plancılar yüzde 7'lik kalkınma hızı hedefi belirlemişler, buna göre tutarlı finansman programı hazırlamışlardır. Fakat Yüksek Planlama Kurulunda hükümet temsilcileri hem yüzde 7'den daha fazla bir büyüme hızı ilan edilmesini istemişler hem de vergi, KİT, toprak reformu gibi önemli finansman kaynağı önerilerini reddetmişlerdir. Bunun üzerine İktisadi Planlama Dairesi başkanı Attila Karaosmanoğlu, Sosyal Planlama başkanı Necat Erder, Koordinasyon Dairesi başkanı Ayhan Çilingiroğlu ve DPT Müsteşarı Osman Nuri Torun plan çalışmalarını tamamlayıp, TBMM'ne verdikten sonra istifalarını dönemin Başbakanı İsmet İnönü'ye 26 Eylül 1962'de vermişlerdir. Necat Erder neden istifa ettiklerini şöyle açıklamaktadır:

“İstifa gerekçemiz çok yalın ve açık idi. Plan yılda yüzde 7'lik bir kalkınma hedefi öngörüyordu. Bu hedef keyfi bir şekilde belirlenmemişti. Hedefin gerçekleşmesi, toplam vergi gelirleri, İktisadi Devlet Teşekkülleri'nde verimlilik artışı gibi varsayımlara dayanıyordu. Yüksek Planlama Kurulu çalışmaları sırasında kaynak yaratmaya yönelik önerilerin büyük bir bölümü reddedilmişti. Bu durumda yaratılabilecek kaynaklarla yüzde 7'lik bir kalkınma hızına ulaşamayacağı belliydi. Bunun üzerine siyasetçilere, planın daha düşük bir kalkınma hızı (yüzde 6 -yüzde 6.5) öngöreceği bir şekilde değiştirilmesini önerdik. Amacımız, plan hedefleri ile bunun için gerekli araçlar arasında tutarlılık sağlamaktı. Hedefleri belirlemek siyasilerin işiydi. Ancak planın tutarlı bir belge olarak hazırlanmasından teknik olarak biz sorumlu idik. Tutarlı olmadığını düşündüğümüz bir planın sorumluluğunu taşıyamazdık” (Erder, Karaosmanoğlu vd., 2003 s.67)

İlhan Tekeli'ye göre

“İlk plancıların istifası, plancılara hakim olan ideolojiyi gösteriyor: Bu ideoloji nasıl bir ideoloji: Osmanlı'nın son döneminde itibaren geç aydınlanan ülkenin erken aydınlarının ideolojik pozisyonunu gösterir: Yol göstericidir. Plancılar o rolü yüklendiler, o rolü yüklenmeyenlere de plancı ahlakına sığdıramadılar. Sadakatsizlik olarak gördüler. (Tekeli ile görüşme, 20 Nisan 2007)

İlk planlar ile hükümet ve ülkenin diğer egemenleri arasında tartışmalara yol açan, yukarıda tartışılan vergi reformu, toprak reformu, KİT'lerin yeniden organizasyonu ve gelir dağılımı gibi öneriler hazırlanan plana, planın muhaliflerince sosyalist damgasının vurulmasında etkili oldu. Daha sonra gelen AP'nin içinde bulunduğu hükümetlerin temsilcileri bu nedenle sık sık planı değiştireceklerini, revizyona tabi tutacaklarını söylediler. Plan'ın sosyalist bir plan olarak damgalanmasının nedenleri arasında yukarıda da tartışıldığı gibi planlamanın SSCB ile belirli bir dönem özdeşleştirilmesinin etkisi de vardır. Bunun yanında hazırlanan planın (BBYKP) sosyalist damgasını yemesinin nedenleri arasında ilk plancıların ideolojik duruşu ve bu dönem çıkan Yön dergisinin plana olan bakışı sayılabilir. 27 Mayıs sonrası sol muhalefetin sözcülüğünü yapan Yön dergisi ilk sayısını 20 Aralık 1961'de aralarında Doğan Avcioğlu (imtiyaz sahibi ve sorumlu yazı işleri müdürü), İlhan Selçuk, İlhami Soysal, Niyazi Berkes, Şevket Süreyya Aydemir, Sadun Aren, İdris Küçükömer, Fethi Naci, Çetin Altan, Korkut Boratav gibi ünlü isimlerin bulunduğu 1042 kişinin imzaladığı 'Aydınların Ortak Bildirisi' ile yayın hayatına başladı(Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2003 s.27). ,

İlhan Tekelli Yön dergisinin çıkış koşullarını şöyle anlatıyor:

“1961 anayasası ilk defa Türkiye’de solu siyasete açtı. Daha önce sol maazallah, boğulması gereken bir şey. Demokrat parti dönemi demokrasi dönemi gibi görülmesine rağmen demokrasi dönemi değildir sol açısından. Sol kesin olarak yasaklanmıştır. Ben o zamanlar lise öğrencisiydim, bu komünizm diye laflar geçiyor öğreniyim diye İzmir çarşısını dolaştım, bir tane sol kitap yok. Bir tane buldum. O kitapta Peyami Sefa'nın sosyalizm diye sosyalizmi kötülemek için yazılmış bir kitabı. Sola nasıl açılacak Türkiye? Yön Dergisi. Doğan Avcioğlu burada önemli bir rol oynuyor. (Tekeli ile görüşme, 20 Nisan 2007)

Aydınların Ortak Bildirisi'nde kalkınma bir talep olarak yer almış ve “özel teşebbüse dayanan kalkınma yavaş ve sosyal adaletle bağdaşmasının az gelişmiş ülkelerde imkansız olduğu” vurgulanmıştır (Yön, 20 Aralık 1961 sayı.12-13). Yön dergisinde ortaya konulan görüşlerde ülkenin hızla kalkınabilmesi için geniş kapsamlı devlet müdahaleciliğini, bu çerçevede de ekonominin genelini kapsayan “şümulü” planlama yapılması gerektiğini savunmuşlardır (Akçay 2007 s.103). Yön dergisinin ilk sayısının çıkışından bir yıl sonra kurulan Sosyalist Kültür Derneği'nin (12) (SKD) kuruluş bildirgesine (13) imza atanlar arasında Yön dergisi yazarları olduğu gibi DPT'den istifa eden ilk planıcılarda yer almıştır. Derneğin Başkanı eski DPT müsteşarı Osman Nuri Torun, Genel Sekreterleri DPT Sosyal Planlama Dairesi eski Başkanı Necat Erder ve Araştırma ve Dokümantasyon işleri sorumlusu DPT İktisadi Planlama Dairesi eski Başkanı Attila Karaosmanoğlu'dur. Derneğin Yayın ve Konferans işlerinden Doğan Avcioğlu, Koordinasyon işlerinden Cahit Tanyol sorumludur (Yön, 9 Ocak 1963 1963 s.3, aktaran: Akçay, 2007). Bu ilginç bileşime bakıldığında; istifa eden ilk plancıların ve Yön dergisi kurucularının SKD'de birlikte çalışması, Yön tarafından

öne sürülen görüşlerin, ilk plancılar tarafından da paylaşıldığı gözleminin yapılmasını olanaklı kılmaktadır.(Akçay 2007 s.108).

Bilindiği gibi plancıların ideolojik eğilimine karşı hazırlanan plan, bir kapitalist plandı Necat Erder bu konudaki görüşlerini şöyle anlatıyor:

“Attila Sönmez hatırlar mı bilmiyorum; Halkevi’nde bir konuşma yapmıştı, “Bu plan niye sosyalist?” diye soruyorlardı. “Kapitalist bir ülkede sosyalist bir plan hazırlanır mı?” yanıtını verdi. Dinleyenler için şaşırtıcı bir yanıtı. Oysa, kapitalist cephede yer almış bir ülkede hazırlanan planın kapitalist olması doğaldı. Önemli olan, planın o sistem içinde ülke kaynaklarını rasyonel kullanmayı öngörmektir. (Erder vd, 2003 s.12)”

4.2 Diğer Planlar

İkinci Beş Yıllık kalkınma Planı (İBYKP) hazırlıkları ve İBYKP’nin YPK görüşmeleri Turgut Özal’ın DPT müsteşarı (14) olduğu döneme denk gelmiştir. İBYKP’de BBYKP gibi üç aşamalı bir yöntem uygulanmıştır. İBYKP’de Tinbergen’in ‘planning the stages’ ismiyle kavramsallaşan bu tekniğe göre, ilk başta makro hedefler belirlenmiş, sonra bu hedeflere uygun, input-output tabloları yardımıyla sektörel analizler yapılmıştır. Üçüncü ve son aşamada ise bu sektörler için yapılan projeler incelenmiştir. BBYKP’nin ilk kalkınma planı olması ve projeciliğin daha yeni öğrenilmesi sebebiyle proje sıkıntısı çekilmiştir.

BBYKP hazırlıkları sürecinde yaşanan proje sıkıntısı İBYKP hazırlıkları sürecinde çekilmemiştir. Hem projecilik öğrenilmiş hem de BBYKP’den epeyce uygulanmamış proje İBYKP’ye kalmıştır. İBYKP hazırlıkları sırasında değinilmesi gereken başka bir husus “Çeşitli kanunlarda belirtilen teşvik tedbirlerini bir mercide toplayıp tek bir belge vermek suretiyle yatırımcılara kolaylık sağlayacak tedbirler almak ve yabancı sermayenin teşvikinin” 28 Temmuz 1967’de “Kalkınma Planının Uygulanması Esaslarına Dair Kanun” ile DPT’ye verilmesidir.

İlhan Tekeli’ye göre bu dönemde DPT müsteşarı olan Turgut Özal’ın da önem verdiği projecilik, teşvik tedbirlerini kullanılması, proje kanalının ağır basmasını, teşkilatını örgütlenmesinde projeciliğin hakim olmasını getirdi:

Bu rüşvet gibi yolsuzluk dedikodularına sebep olmuştur. Hatta bu dönem, teşvik için gelen ayağına takunya takmış abdest alan insanların koridorlarda dolaşması, takunyacılar problemini de ortaya çıkarmıştır(Tekeli ile görüşme, 20 Nisan 2007).

AP’nin getirdiği “Kalkınma Esaslarına Dair Kanun”, dönemin muhalefet partileri tarafından bu kanunla devlet kaynaklarını özel sektöre peşkeş çekilebileceği nedeniyle eleştirilirken, iş dünyası bu düzenlemeyi desteklemiştir. Bu yeni düzenlemeyi en çok destekleyen kurum ise Türkiye Odalar Birliği’dir. Buna göre planın uygulanması yasası ile ilgili olarak Odalar Birliği Genel Sekreteri Prof. Necmettin Erbakan, “devletin, bütçeden özel sektöre çatır çatır yardım etmesi

lazımdır. Zira özel sektör sermaye kıtlığı içindedir. Devlet özel sektöre faizsiz kredi ve bedelsiz arsa vermelidir” değerlendirmesi yapmıştır(Akçay 2007 s.127 Cumhuriyet, 29 Haziran 1963).

AP'nin getirdiği yeni düzenlemeler dönemin muhalefet partisi ve Türkiye'nin meclisteki ilk sosyalist partisi olan Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) de eleştirilerine maruz kalmıştır.TİP İstanbul milletvekili Sadun Aren (15) bu konudaki görüşlerini TBMM kürsüsünden şöyle açıklamaktadır:

“2 milyon lirayı aşkın olan krediler için bu dairenin, yani Planlama dairesinin görüşünü almak zorunluluğu vardır. Bu da elbette Planlama dairesini meşgul edecek bir konudur. Bütün bunlar gösteriyor ki, Planlama dairesi artık, planlama işleriyle olmak olanaklarını daha da kaybetmektedir. Oysa tekrar etmek isterim ki, hiç değilse kamu sektörü için planlama yapmak mümkündür”(aktaran:Salman,2005 IV. Cilt s.255)

Küçük'e göre (1984) de bu dönemdeki bu ve buna benzer düzenlemeler özel sektöre büyük imkanlar yaratmak içindir:

“Hesapsız dönem hesapsız bir şekilde zengin yaratır ve yaratmıştır. Bu dönemin ilkesi 'her mahallede bir milyoner yaratmak idi' Amaç milyoner yaratmaktı, hangi mahallede milyoner yaratılacağı önceden bilinmiyordu. Planlı dönemin zengin yaratma usulü, planlı olmak zorundadır. Bunun anlamı, planlama gerekçesi ile ve hesaplı bir biçimde zengin yaratmaktır. İkinci plan bu amaca yönelmiştir ve ikinci plan ile birlikte bunun önlemleri ortaya konmuştur”(Küçük, 1984 s.298).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (ÜBYKP), 12 Mart Muhtırası (1971) hemen sonra yaşanan istikrarsızlık ortamında kaleme alınmıştır. Muhtıradan önce başbakan olan Süleyman Demirel Muhtıra ile birlikte istifa etmiş, bu dönem cumhurbaşkanı olan Cevdet Sunay 19 Mart 1971'de yeni hükümeti kurma görevini CHP Milletvekili olan Nihat Erim'i görevlendirmiştir. Cevdet Sunay'ın isteği doğrultusunda Nihat Erim partisinden istifa etmiş ve yeni kabineyi partiler üstü mantığı ile oluşturmuştur. 25 kişilik kabinede 5 AP'li, 3 CHP'li ve 1 MGP'li üye yer alırken kalan 14 bakan TBMM dışından seçilmiştir (Cumhuriyet Ansiklopedisi 2003). Bu 14 bakan arasında DPT'nin ilk planlarından Attila Karaosmanoğlu (16) Şinasi Orel ve Ayhan Çilingiroğlu da yer almıştır. Fakat TBMM dışından gelen 11 bakanın(19) 3 Aralık 1971'de istifa etmesiyle Nihat Erim de istifasını sunmuş fakat iki gün sonra hükümet kurma görevini kabul etmiştir. II. Nihat Erim hükümetinin de ömrü çok uzun sürmemiştir ve bundan sonra 1973 seçimlerinde kadar 11 aylık bir Ferit Melen hükümeti kurulmuştur. Bu süreçte ÜBYKP son halini tamamlamış ve plan görüşülmek üzere meclise sunulmuştur. ÜBYKP'nin hazırlanışı sürecinde üç hükümetin değişmesi, arkasında hiçbir meclis desteği olmaması planın en çok eleştirilen tarafı olmuştur.

Küçük (1984) ÜBYKP'nın otoriter yönüne dikkat çekiyor:

“Yeni stratejinin (17) en önemli ve açıklayıcı bölümleri 7.48 ve 2.6'ncı paragrafları. Okumaya değer. Üçüncü Plan dokümanlarında 7.48 numaralı paragrafta şunlar yazılı: “İstihdam imkanlarının artırılması, sosyal güvenliğin yaygınlaştırılması ve gelir dağılımının iyileştirilmesi için uygulanacak politikalar, perspektif dönemde sanayileşme hızını yavaşlatmayacak bir denge tutularak geliştirilecektir”. Aynı dokümanın 2.6'ncı numarası ise şu: “Kaynakların böyle bir ağırlık merkezinde toplanması alternatifi (sanayileşmeye ağırlık verilmesi, Y.K), kısa dönemde bazı iktisadi ve sosyal haklarda özüne dokunulmaksızın ciddi ve disiplinli fedakarlıkların benimsenmesini zorunlu kılmaktır. Bu fedakarlıklar, bir yandan milli yücelme ülküsünün, öte yandan devletin iktisadi ve sosyal ödevlerinin ‘yeterince’ yerine getirilmesinin teminatı olacaktır” (Küçük, 1984 s.259).

Yeni planın otoriter eğilimine bir örnek de İlhan Tekeli veriyor:

“1970 sonrası DPT’de diğer dönemlerden farklı olarak göze ilk çarpan Kalkınmada Öncelikli Bölgeler Daire Başkanlığıdır. Bu daire genel olarak doğu bölgelerinin kalkınması hedefiyle kurulmuştur. İlhan Tekeli bu konuda şunları söylüyor: Bu dönemde bölgesel kalkınmacılığın ayrımcılık getireceği düşünülerek plandaki bölge kelimesinin yerine yöre kelimesi koyuyor. Bu durum üçüncü planın otoriter eğilimiyle örtüşmektedir.”(Tekeli ile görüşme, 20 Nisan 2007).

Nihat Erim'in başbakan olmasından 3 ay sonra Memduh Aytür ikinci kez (18) DPT müsteşarı olarak atanmış, fakat görevi 25 Kasım 1972'de Kemal Cantürk'e bırakmıştır. Kemal Cantürk döneminde planın uygulanıp uygulanmaması ve de DPT'nin etkinliği konusunda ciddi kuşku doğmasına neden olmuştur. Bu dönemde Ekonomik ve Sosyal Edütler Konferansı Heyeti tarafından düzenlenen, “Uzun dönemli plan stratejisi ve Üçüncü Beş Yıllık Plan” konulu seminerde ÜBYKP tartışılmış ve seminere katılan DPT İktisadi Planlama Dairesi Başkanı Hikmet Çetin, plan stratejisini yapısal çelişkiler taşıdığını ve hazırlanan planın “bir belge olma niteliğinden öteye gidemeyeceğini ifade etmiştir (Akçay, 2007 s.136).

1977 yılına girildiğinde 4. Plan'ın hazırlıkları başlamış fakat Türkiye'nin siyasi yapısı plan'ın hazırlanmasına mani olmuştur. Özellikle bu dönemde 2. MC hükümeti arasındaki anlaşmazlıklar plan bir tarafa, planın hazırlanmasında önemli bir belge niteliği taşıyan ‘plan hedefleri ve stratejisi’ belgesinin hazırlanmamasına neden olmuştur. Bu DPT’de müsteşar değişikliğine neden olmuş, müsteşar olarak atanan Mustafa Erman’la birlikte Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı(DBYKP), uluslararası kuruluşların hükümete baskısı, hükümetin teşkilata baskısı nedeniyle on dört gün içinde hazırlanmış, meclis tarafından 30 Kasım 1977’de kabul edilmiştir.

5 Ocak 1978'de CHP'nin iktidara gelmesiyle hazırlanan DBYKP gayri meşru ilan edilmiş, DBYKP'nin bir yıl ertelenerek 1979 yılından başlatılacağı ilan edilmiştir. Hükümet olan partinin değişmesi ile birlikte DPT müsteşarının değişmesi geleneği sürmüştür, DPT müsteşarı Mustafa Erman görevden alınmış, yerine Bilsay Kuruç getirilmiştir. Bilsay Kuruç, 27 Ocak 1978'de DPT müsteşarı olduktan sonra birlikte çalışacağı bir ekip hazırlamış ve İktisadi Planlama Dairesi Başkanlığına Oktar Türel, Sosyal Planlama Dairesi Başkanlığına Timur Erkman ve Koordinasyon Dairesi Başkanlığına Algan Hacaloğlu getirilmiştir (DPT, 2000 s.26-27 aktaran: Akçay,2007 s.145). Bilsay Kuruç ve ekibinin hazırladığı plan 28 Ekim 1978 yılında tartışmalı geçen oturumların ardından kabul edilmiştir. DBYKP kabulünden sonra tartışmalar neden olmuştur. Özel sektörün kurumları TÜSİAD ve Odalar Birliği, uluslararası kuruluşlar, özellikle IMF, DBYKP'yi hedef alan açıklamalarda bulunmuşlardır.

12 Kasım 1979'da ise CHP hükümeti istifa etmiş, MHP'nin ve MSP'nin dışardan destek verdiği AP azınlık hükümeti kurulmuştur. Bu dönemde beklendiği üzere DPT müsteşarı olan Bilsay Kuruç görevden alınmış, yerine Turgut Özal atanmıştır. Bilindiği gibi bu dönemde '24 Ocak Kararları' ismiyle bilinen Türkiye ekonomisinde köklü değişiklikler yaratmayı hedefleyen program açıklanmıştır. Şurası dikkati çeken bir husus ki ekonomide büyük ölçekli kırıma yaratacak kararların alınması sürecinde DPT'den hiç yararlanılmamış ve DPT'nin kuruluş yasasında tarif edilen, hükümetin ekonomik kararların almasında ona müşavirlik yapması işlevi tamamen askıya alınmıştır. Bu anlamıyla 24 Ocak kararlarını alınış tarzı, kararların içeriğinin getirdiği etkileri dışında, ekonomiyle ilgili kamu bürokrasisinin işleyişinde ve de 1960'lardan beri kurulmaya çalışılan planlama mekanizmasında köklü değişiklikler yaratan bir sürecin başlangıcı olmuştur.(Akçay, 2007 s.152).

Bilindiği gibi 24 Ocak kararları ve bu kararları takiben gelen 12 Eylül darbesiyle birlikte Türkiye ekonomisinde köklü dönüşümler gerçekleşmesi hedeflenmiş , strateji olarak benimsenen ithal ikameci sanayileşme stratejisi terk edilmiş, ihracata dönük sanayileşme stratejisi benimsenmiştir. Bu dönemde "Neo-liberal" politikalara geçiş hedeflenmiş, Neo-liberal yönelimin hakim kıldığı düşünüş biçimi planlama mekanizmasında ve DPT bünyesinde 24 Ocak Kararları ile başlayan kamu bürokrasindeki işleyiş mekanizmasındaki değişikliği desteklemiştir.

Türkiye'de planlama ile ilgili literatürde incelendiğinde DPT'nin hazırlamadığı ve hazırlandığı dönemde uygulamaya girmeyen ve girmesi de hedeflenmeyen bir plandan bahsedilmediği görülür. Büyük bir bölümünün DPT'nin o dönem veya daha önceki dönemlerde çalışanları tarafından Türkiye İşçi Partisi (TİP) bünyesinde hazırlanan, alternatif plan olarak nitelendirilen 'Demokratikleşme için Plan, 1978-1982', belki Türkiye'deki planlamanın arka planını algılamamıza yardımcı olmasa da genel olarak DPT'de çalışan bazı teknokratların ideolojik yapıları hakkında yol gösterici olabilir. Mevcut her dört plandan daha kalın olan

bu plan hiçbir siyasi partinin altından kolay kolay kalmayacağı bir sorumluluğu alan bir siyasi partinin programını yansıtır. Planın sunuşunda planının amaçları şöyle açıklanmıştır:

“Demokratikleşme için Plan, 1978-1982”, ülkemizde demokratikleşme sürecinin maddi temellerini yaratılabilmesi için ekonomik alanda ilk adımda gerçekleşmesi gereken dönüşümleri ve önlemleri içermektedir. Ülkemizin emperyalizme bağımlılığının kırılmasını, işbirlikçi tekelci büyük sermayenin ulusal pazarı kontrol altına alan ekonomik gücünün, tekellerin egemenlerinin gerilettilmesini, işçi ve emekçi kitlelerin yaşam düzeyinin yükseltilmesini ve üretim sürecinin yöntemine etkin bir biçimde katılmalarını öngören bu dönüşümler ve önlemler, daha önceki parti(TİP) belgelerimizde temel çizgileriyle gösterilmişti. “Demokratikleşme için Plan, 1978-1982” ise, bu dönüşümlerin, bugünkü ekonomik ve toplumsal koşullar veri alınarak beş yıllık bir dönemde hangi araçlarla, hangi evrelerden geçerek ve hangi somut koşullarla gerçekleştirilebileceğini ayrıntılarıyla belirlemeyi amaçlamıştır(Demokratikleşme için Plan, 1978-1982, 1978 s.XXXIII)

‘Demokratikleşme için Plan, 1978-1982’ üç bölümde kaleme alınmıştır. Birinci bölümde dünyanın, kapitalist dünyanın ve bu dünyada Türkiye’nin durumu tartışılmıştır. İkinci Bölümde hazırlanan plan tanıtılmıştır. Şurası dikkate değer ki hazırlanan bu planda DPT’nin diğer planlarından farklı olarak “Beslenme Hedefleri” gibi toplumun geniş kesimlerinin öncelikli sorunlarını çözmeye yönelik hesaplamalar yapılmıştır. Ekler olarak başlıkları bölüme ise, ekonominin değişik alanlarını irdeleyen daha kapsamlı raporlar yer almaktadır. Her üç bölüm incelendiğinde planın resmi planlardan görüş ve ilkeler bakımından ayrıldığı görülebilir. ‘Demokratikleşme için Plan, 1978-1982’ bu ayrımıyla o güne kadar yapılan resmi planların en kapsamlı eleştirisidir.

5. SONUÇ YERİNE BAZI GÖZLEMLER:

Planların öyküsünde de sıkça rastlandığı gibi DPT’nin kuruluşundan itibaren plancılar ve siyasetçiler arasında sık sık gerilimler yaşanmıştır. Gerilimlerin yaşandığı dönemlerde gerilimin arka planında plancıların istekleri başka bir ifadeyle önerdiği düzenlemeler ile mevcut hükümetlerin isteklerinin uyumsuzluğunu gözlemlemek mümkündür. Mesela BBYKP hazırlıkları sırasında ilk plancıları istifaya sürükleyen böyle bir gerilimin eserdir.

Bilindiği gibi 1960-1980, askeri darbeler ve CHP’nin kısa dönemli iktidar olduğu dönemler hariç AP’nin tek başına iktidarı veya AP’nin DP’nin diğer ardılarıyla kurduğu MC iktidarıyla geçmiştir. AP genel başkanı Süleyman Demirel bu dönemde 5 kez hükümet kurmuştur. Planlamaların öykülerinde fark edilebileceği gibi AP hükümetinin planlama bakışı ile DPT’nin kuruluş sürecinde tasarlanan planlama anlayışında önemli farklar vardır.

Bu bağlamda ilk plancıların tartışmaları eşi zor bulunur bir tarihsel ana tekabül eder. Özellikle soğuk savaş yılları göz önüne alınırsa bir taraftan kapitalist uluslar arası kuruluşların diğer bir taraftan devletçi ve sosyalist solun aynı talepte bulunması başka bir ifadeyle planlama taraftarı olması bu topraklardaki özgün ekonomi-politiğin sonucudur. Genel olarak vurgu yapılabilecek gözlemler şöyle özetlenebilir;

- Türkiye'deki o dönemde devletçi sosyalist soldaki genel kanı Türkiye'nin sanayileşmeden kapitalizmi rasyonelleştirmeden sosyalizme geçişin yapılamayacağı yönündedir. Bunun için hızla sanayileşme önündeki bütün engeller ortadan kaldırılmalıdır. Bu engeller arasında, toplumun en tutucu kanadı olan toprak ağaları ilk sıradadır.
- DPT ile sosyal bilginin devleti yönetmek için kullanılmasının yolunun açılması Türkiye'de sosyal bilimlerde bir sıçrama yaratmıştır. Örneğin, ilk defa saha araştırması yapılmış, soysal araştırma diye bir kavram ortaya çıkmıştır.
- Uluslararası kurumlar, sistemin rasyonelleşmesini birazda oryantalist bakış açısıyla, ancak Avro-Amerikan dünyasının gittiği yoldan gidilirse başarılabilirliğini düşünüyordu. Mesela bu bağlamda, feodal unsurları temizlemek sistemin işlerliği açısından oldukça önemli bir yerde durmaktadır.
- DPT'nin kuruluşundan itibaren plancılar ve hükümetler arasında sık sık gerilimler yaşanmıştır. Bu gerilimlerin altında ise plancıların istediği düzenlemeler veya iktidarların DPT'yi yeniden yapılandırma istekleri vardır. DPT'nin önerdiği düzenlemeler genellikle mevcut sistemin daha rasyonel işleyebilmesine yönelik reformlardı. Başka bir ifadeyle Türkiye'deki sermaye birikimini hızlandıracak reformlardı. Türkiye'de özellikle sağ partiler olarak anılan DP kökenli partilerin iktidarda olduğu yıllarda bu tür düzenlemeler reddedilmiş, DPT yeniden yapılandırılmak istenmiştir.
- Türkiye'deki sağ iktidarların sistemin daha rasyonel işlemesine dair reformlara itirazları nedeninde bu toprakların özgün ekonomi politiği yattığı gibi bir düşünüş biçimi de yatar. Bu düşünüş biçimini kökleri de Osmanlı'nın son zamanlarına kadar uzanır, Jön Türklerin düşünüş biçimine benzer. Kısa vadeli, hemen sonuç almaya yöneliktir. Diğer taraftan plancıların düşünüş biçimine bakıldığında uzun vadeli hedefler ön plana çıkar. Türkiye'deki siyasette sürekli kısa vadeli ve uzun vadeli çözümlerin çekiştiğini görüyoruz. Başka bir ifadeyle Türkiye siyasetine uzun erimli bakan siyasa yapıcılar ile kısa erimli bakan siyasa yapıcılar arasında gerginlik vardır.

SON NOTLAR:

(1) Fordist üretim sistemi, Taylorist işbölümü esasına göre örgütlenmiş, standart mal üretiminin artırılmasını amaçlayarak, aynı malı çok sayıda ucuza üretmeyi temel alan bir sistemdir.

(2) SSCB'de devlet planlama komitesinin kısa adı. (Gosudarstvennyi Komitet po Planirovaniyu)

(3) Kalkınma planlarıyla ilgili daha ayrıntılı bilgi, için bkz. Tinbergen (1967)

(4) Mesela Türkiye'de 1947 yılında Amerika tarafından verilen Marshall yardımını alabilmek için Vaner planı olarak anılan Türkiye İktisadi Kalkınma Planını hazırlanmıştır.

(5) Necat Erder DPT'nin kurulmasıyla Sosyal Planlama dairesi başkanı olmuş, sıkça sözü geçen ilk plancılar arasında yer almıştır.

(6) Forum Dergisi 1954 yılında aralarında Aydın Yalçın, Turhan Feyzioğlu, Bülent Ecevit ve Ziya Müezzinoğlu gibi aydınların olduğu bir ekip tarafından kurulan, aralarına daha sonra Şerif Mardin, Sadun Eren, Cahit Talas, Mümtaz Soysal gibi aydınların katıldığı, dönemin aydınlarının Menderes hükümetini sık sık eleştirdiği yazıların yer aldığı dergi.

(7) Attila Karaosmanoğlu, DPT'nin kurulmasıyla İktisadi Planlama dairesi başkanı olmuş, Necat Erder gibi sıkça sözü geçen ilk plancılar arasında yer almıştır.

(8) 1960 darbesi döneminde planlama çalışmalarına katılan Recep Ergun, adını 12 Eylül 1980 sonrası süreçte Ankara sıkıyönetim komutanı olarak duyurmuştur. Ergun ayrıca ANAP Kayseri Milletvekilliği yapmıştır.

(9) Ayhan Çilingiroğlu, DPT'nin kurulmasıyla İktisadi Planlama dairesi başkanı olmuş, Necat Erder, Attila Karaosmanoğlu gibi sıkça sözü geçen ilk plancılar arasında yer almıştır.

(10) 27 Mayıs 1960 darbesiyle bilindiği gibi Demokrat Parti kapatılmış, birçok DP'li tutuklanmış, DP'nin önde gelen üç ismi idam edilmiştir. Darbeden sonra yapılan ilk TBMM seçimlerinde Demokrat Parti'nin mirasçıları olduğu iddiasını taşıyan üç partinin, AP (Adalet partisi), YTP (Yeni Türkiye Partisi- 2002 yeniden kuruldu) ve CKMP' nin (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi) aldığı oy oranı CHP'yi geride bırakmıştır. Normalde beklenen bu üç DP mirasçısının koalisyon kurmasıydı, fakat o günün olağanüstü koşulları CHP'nin hükümet içinde olmasını gerektirmiştir. YTP Ekrem Alican önderliğinde kurulmuş bir partiydi ve bu parti DP'nin eski aydın kanadını temsil ediyordu. Bu parti önderlerinin DP döneminde Menderes ve ekibine parti içinde muhalif oldukları için partinin varlığı fazla askeri

rahatsız etmiyordu. Bilindiği gibi CKMP 27 Mayıs'tan önce, 1958 yılında kurulmuştu. 27 Mayıs'tan sonra kurucu meclis içinde de yer almıştır. CKMP'nin kurucuları DP kökenlidir ve DP'nin politik çizgisini sahiplenmişlerdir.

(11) Mesela sadece Cumhuriyet gazetesinde 27 Mayıs 1960'dan, seçimlerin yapıldığı 15 Ekim 1961'e kadar Toprak reformunun yapılacağını, ilgili hazırlıkların yapıldığını beyan eden beş haber yer almaktadır(Cumhuriyet, 9 Temmuz 1960, 27 Temmuz 1960, 10 Ağustos 1960, 3 Ekim 1960, 1 Haziran 1961) Cumhuriyet döneminde hazırlanan toprak reformu tasarıları incelendiğinde, bu tasarıların sayısının 13 olduğu, sadece 3'ünün 1961-1962 yıllarında hazırlandığı göze çarpmaktadır. (1961 tarihli Osman Tosun tasarısı 12 bölüm 86 madde, 1962 tarihli Cavit Oral tasarısı 12 bölüm 89 madde, 1962 tarihli Mehmet İzmen tasarısı 13 bölüm 115 madde (Küçük, 1984 s. 231)

(12) Sosyalist düşüncüyü, ülke şartları içinde değerlendirerek geliştirmeyi ve sorunları sosyalist çözümler bulmayı amaçlayan Sosyalist Kültür Derneği, aralarında Osman Nuri Torun, Erdoğan Aklın, Sadun Aren, Türkkaya Ataöv, Şevket Süreya Aydemir, Doğan Avcıoğlu, Müşşeref Hekimoğlu, Hasan Hüseyin Korkmazgil, İdris Küçükömer, Mümtaz Soysal, Mahir Kaynak, Cahit Tanyol gibi aydınların bulunduğu bir grup tarafından 18 Aralık'ta bir bildiri yayımlayarak kuruldu. (Cumhuriyet Ansiklopedisi 2003 s.46)

(13) Derneğin kuruluş bildirgesinde, hızlı nüfus artışı karşısında üretimde yetersizliğin ve gelir dağılımındaki bozukluğun açık ve gizli işsizliğe neden olması üzerinde durulduktan sonra, geniş bir toplum kesiminin hızla fakirleşmesi ve bu değişime yön verilmesinin en başta gecekondulaşma gibi sosyal düzeni sarsan sonuçlara değiniliyordu(Cumhuriyet Ansiklopedisi 2003 s.46).

(14) İlk plancıların istifası ardından, Turgut Özal'a kadar sırasıyla DPT müsteşarı olarak Ziya Müezzinoğlu, Memduh Aytür, Orhan Çapçı görev almışlardır. Bu eski DPT müsteşarlarıyla ilgili bir analiz için bkz. Akçay (2007).

(15) İlhan Tekelliye göre DPT ilk kurulduğunda İktisadi Daire Başkanı, o dönem Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesinde profesör olan Sadun Aren olacaktı. Ama Sadun Aren'nin sol ilişkileri dolayısıyla asker, MIT kabul etmediği için onun asistanı olan Atilla Karaosmanoğlu, onun yerine daire başkanı oldu(Tekeli ile görüşme, 20 Nisan 2007).

(16) Atilla Karaosmanoğlu o günleri şöyle anlatıyor:

"Nihat Erim Bey bana hükümeti kurmakla görevlendirdiğini, beni de kuracağı hükümette milli eğitim bakanı olarak görmek istediğini söyledi. Kendisine teşekkür ettim fakat milli eğitim bakanlığı yapacak profesyonel bir tecrübe ve bilgiye sahip olmadığımı, zaten siyasi bir görev almak istemediğimi, onun için de beni affetmesini rica ettiğimi söyledim. Nihat Bey bir devrim hükümeti kurmak istediğini, onun için katkımın önemli olacağını ve en kısa zamanda gelmemi istediğini söylüyor ve ısrar

ediyordu. Sonunda hükümet programının yazımında bir katkı olacağını düşünüyorsanız, programın hazırlanışına yardım etmek için gelebilirim, dedim. Hemen gel, dedi. Tekrar hükümette görev alma konusunda beni affetmesini dileyerek, programın yazılmasına katılmak için eğer uçakta yer bulabilirsem öğleden sonra hareket edeceğimi söyledim.....Uçağın kalkma vakti geldiğinde, terminalle gitmiş olanlar günlük gazetelerle geldiler. Nihat Erim benle konuştuktan sonra gazetecilerle görüşmüş ve beni hükümete katılmak üzere çağırıldığını, en kısa zamanda geleceğimi söylemiş” (Karaosmanoğlu, 2005 s.248).

(16) Attila Karaosmanoğlu istifa gününü şöyle anlatıyor:

“.... Bilgi vermek için çağırmaya karar verdiğimiz arkadaşlardan hepsi istifaya katılmak istediklerini, benim hazırladığım istifa mektubunun imzalayacaklarını söylüyorlardı. Yalnız arkadaşlardan biri, sıkıyönetimden sonra aydınların tutuklanması ile ilgili olarak yazdıklarımı ve diğer bazı kısımlarda kullandığım dili fazla ağır bulmuşlar, mümkünse o kısımlardaki bazı ifadelerin çıkarılması veya uygun olacağını söylemişlerdi” (Karaosmanoğlu, 2005 s.282).

(17) BBYKP hazırlanırken 15 yıllık bir strateji ile hazırlanmıştır. ÜBYKP hazırlanırken BBYKP sırasında hazırlanan stratejinin daha 5 yıllık bir ömrü olmasına karşı rafa kaldırılmış yerine yenisi hazırlanmıştır.

(18) Memduh Aytür ilk olarak 28 Ekim 1964 tarihinde DPT müsteşarı olarak atanmıştır. Bilindiği gibi AP 10 Ekim 1965 yılındaki seçimlerden tek parti çıkmış ve Süleyman Demirel’in başbakan olmuştur. Süleyman Demirel Memduh Aytür’ün görev süresini uzatmayarak, DPT’den ayrılmasını sağlamıştır. Askerin dolaylı yönetimi bıraktığı dönemde AP’nin tekrar iktidara geleceği inancı Memduh Aytür’ü DPT’den uzaklaştırmıştır.

KAYNAKÇA:

Akçay, Ü. (2007): Kapitalizmi Planlamak; Türkiye’de Planlama ve DPT’nin Dönüşümü, İstanbul, Sosyal Araştırmalar Vakfı.

Alkan, S. (2003): “Türkiye’de İktisadi Planlama: DPT’ye İhtiyaç Var Mı?”, Doğuş Üniversitesi Dergisi, 2:167-182.

Boratav, K. (2004): “Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002”, İmge Kitabevi, Ankara

DPT (1981): Kalkınan Türkiye, DPT:1788

Erder, N.; Karaosmanoğlu A.; Çilingiroğlu A. ve Sönmez A. (2003): Planlı Kalkınma Serüveni, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul

- Jessop, B. (2005): Hegomonya, Post-Fordizm Ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet, İstanbul, İletişim.
- Karaosmanoğlu, A. (2005): İzmir Karşıyaka'dan Dünya'ya, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- Kazgan, G. (2004): İktisadi Düşünce Tarihi Veya Politik İktisadın Evrimi, İstanbul, Remzi Yayınları.
- Kepenek, Y. ve Yentürk N. (2000): Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi.
- Keyder Ç. (1983): Ulusal Kalkınmacılığın İflası, İstanbul, Metis Yayınları.
- Küçük, Y. (1984): Planlama, Kalkınma Ve Türkiye, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Özden, B. A. (2004): Turkey's Experience With Planning in the 1960s, Master Tezi Çevrimiçi:
[Http://www.Ata.Boun.Edu.Tr/Giris.Php?Name=Tezler/Barisalpozden_Thesis.Pdf](http://www.Ata.Boun.Edu.Tr/Giris.Php?Name=Tezler/Barisalpozden_Thesis.Pdf)
(06/06/2007)
- Salman, T. (2004): Tıp Parlamentoda iv. Cilt, İstanbul, Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı.
- Stalin, J. (1976): Son Yazılar 1950-1953, İstanbul, Sol Yayınları
- Tanilli, S. (1981): Uygarlık Tarihi-Çağdaş Dünyaya Giriş, İstanbul, Say Kitap Pazarlama.
- Tinbergen J. (1967): Development Planning, London, World University Library
- Türkiye İşçi Partisi (1978): Demokratikleşme İçin Plan '78-'82, İstanbul, Kent Basımevi.